

פִּירוּשׁ רַשׁ"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes első könyve

Széfer Brésit – סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

Kiadja a
ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME
BUDAPEST, 2009

KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

9

Eddig megjelent kötetek:

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*
(Új magyar fordítás – 1996)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az örökös éjszakája – Peszáchi Hágádá*
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval – 2000, 2001)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*
(Új magyar fordítás – 2007–2008)

Megjelenik a JOODS HUMANITAIR FONDS támogatásával

© Zsidó Tudományok Szabadegyeteme Alapítvány, 2009

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

Oberlander Báruch rabbi

Szerkesztő

Köves Slomó rabbi

Georg (Gyuri) Katcz

Fordító

Feig András és Németh Yaakov

Szakmai lektor

Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi

Nyelvi lektor

Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna

Megjelentette a CVT-aLapok Bt.

dr. Klár András

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jicháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermelés-sel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soóban elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészletet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettpő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratái közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiáinak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halachikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáchem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondatral kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználtunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2007–08-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakaszhéber és magyar szövegét is. Külön fejezzük ki köszönetünket *Dr. Klár Andrásnak* is, aki könyvkiadási munkánkban mindig mellettünk áll!

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a rasi@zsido.com email címre.

Budapest, 5769. niszán 14., erev peszách

Oberlander Báruch

Vájchi (1Mózes 48–50.) פְּרַשְׁת וַיְחִי

A hetizakasz tartalmából

- Jákob élete utolsó tizenhét évét Egyiptomban éli le. Elhunytá előtt megesketi Józsefet, hogy a Szentföldön fogja eltemetni őt. Megáldja József két fiát, Menásét és Efrájimot, saját fiainak rangjára, Izrael népén belül a tizenkét törzs közül kettőnek ősatyjává emelve őket. (1Mózes 47:28–48:22.)
- A pátriárka fel kívánja fedni gyermekei előtt, mi történik majd az idők végezetén, de az Örökkévaló megátolja ebben. Jákob megáldja fiait, mindegyiknek (mint törzsnek) kijelölve szerepét: Jehuda vezetőket fog teremni, törvényhozókat és királyokat; papok származnak majd Lévitől, tudósok Jiszáchártól, tengerészek Zevuluntól, tanárok Simontól, katonák Gádtól, bírák Dántól, olívatermelők Ásértől, és így tovább. Reuvén feddésben részesül, amiért „megszentségtelenítette atyja házasesetét”, Simon és Lévi pedig a schemi mészárlásért és a József elleni összeesküvésükért. Naftálinak a szarvasünő gyorsasága adatik, Benjáminnak a farkas vérengző vadsága, József pedig szépséggel és termékenységgel lesz megáldva. (1Mózes 49:1–28.)
- Az áldások után Jákob bevégzi földi életét. Hatalmas temetési menet – Jákob leszármazottai, a fáraó miniszterei, Egyiptom nagyjai és vénei – kíséri el Jákobot utolsó útjára, a Szentföldre, ahol eltemetik Hebronban, a Machpéla barlangban. Ezután József megígéri a testvéreinek, hogy továbbra is el fogja őket látni, mint apjuk életében. (1Mózes 49:29–50:21.)
- József is meghal Egyiptomban, 110 éves korában. Ő maga is úgy rendelkezik, hogy csontjait vigyék majd el Egyiptomból, és a Szentföldön temessék majd el, de erre csak sok-sok évvel később kerül sor, amikor a zsidók kivonulnak Egyiptomból. József végrendeletet hagy Izrael gyermekeire, hogy abból meríthessenek reményt és hitet az elkövetkező nehéz években: „Isten bizonyosan megemlékezik rólatok és kivezet benneteket ebből az országból abba az országba, melyet esküvel ígért Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak.” (1Mózes 50:22–26.)

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עָשָׂר שָׁנָה, וַיְחִי יָמֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם תְּרִיּוֹסָּבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמֵאָת שָׁנָה. (בראשית מז, כח)

És Jákob tizenhét évig élt Egyiptomban, és Jákob napjai, életének évei, száznegyvenhét év volt. (1Mózes 47:28.)

וַיְחִי יַעֲקֹב – És Jákob... élt... – לָמָּה פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָּה – Miért „zárt” ez a fejezet?¹
 – אֲזַיִן שְׁפִיזוֹן שֶׁנִּפְטָר יַעֲקֹב אֲבִינוּ – Azért, mert mikor meghalt Jákob ősapánk, – נִסְתָּמוּ
 עֵינֵיהֶם וְלִבָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Izrael fiainak „bezáródott” [elhomályosodott] a szemük és a
 szívéjük – מִצָּרַת הַשְּׁעָבוּד שֶׁהִתְחִילוּ לַשְּׁעָבָדִים – a szolgaság fájdmától, ami elkezdődött. –
 דָּבָר אֲחֵר – Egy másik magyarázat: – שֶׁבִקֵּשׁ לְגִלוֹת אֶת הַקֶּץ לְבָנָיו – [Jákob] fel akarta
 fedni fiainak az idők végét [a Messiás eljövételének idejét] – וְנִסְתָּמוּ מִמֶּנּוּ – de az
 elzáródott előle. – בְּבִרְאשִׁית רַבָּה – Ahogy azt a *Brésit rábá midrásban*² találhatjuk.

**וַיִּקְרְבוּ יָמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מִצָּאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׁים נָא יָדְךָ
 תַּחַת יָרְכִי, וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאַמֶּת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. (בראשית מז, כט)**

És közeledett az idő, midőn Izráelnek meg kellett hálnia, és hívatta fiát, Józsefet és szólt hozzá: „Ha ugyan kegyességet találtam szemedben, tedd, kérlek, kezedet csípóm alá, hogy szeretetet és hűséget fogsz velem gyakorolni; ne temess el, kérlek, Egyiptomban, (1Mózes 47:29.)

**וַיִּקְרְבוּ יָמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוֹת – És közeledett az idő, midőn Izráelnek meg
 kellett hálnia.** – כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ קְרִיבָה לָמוֹת – Senki, akiről az áll [a Szentírásban],
 hogy „közeledett az idő, midőn meg kellett hálnia,” – לֹא הִגִּיעַ לִימֵי אָבוֹתָיו – nem érte
 meg atyái életkorát. – יִצְחָק חֵי מֵאַה וּשְׁמֹנִים – Izsák 180 évet élt – וַיַּעֲקֹב מֵאַה וְאַרְבָּעִים
 – és Jákob 147-et. – בְּדוֹד נֶאֱמַר קְרִיבָה – Dáviddal kapcsolatban is az áll [a
 Szentírásban], hogy „közeledett;”³ – אָבִיו חֵי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנִים – apja 400 évet élt, –
 וְהוּא חֵי שְׁבַעִים – ő [viszont] csak hetvenet.

וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף – és hívatta fiát, Józsefet.⁴ – לָמִי שֶׁהָיָה יְכוּלֵת בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת – Azt [a fiát],
 akinek hatalmában állt cselekedni.

וְהִשָּׁבַע – És tégy fogadalmat.⁵

וְהִשָּׁבַע – tedd, kérlek, kezedet. – חֶסֶד שְׁעוֹשִׂין עִם הַמֵּתִים – A halottal való
 szeretetteljes bánást – הוּא חֶסֶד שֶׁל אֶמֶת – hűséges szeretetből [megnyilvánuló
 viselkedésnek] tartják, – שֶׁאֵינוֹ מִצָּפָה לְתִשְׁלוּם גָּמוּל – mivel az ember ilyen esetben
 nem vár jutalmat.

אַל נָא תִמַּעַס עֲלַי, כִּרְכָּל מִצְרָיִם – ne temess el, kérlek, Egyiptomban. – סוּפָּה לְהִיּוֹת
 – és [a
 [Mert] annak talaja végül tetvekké válik, – וּמְרַחֲשִׁין תַּחַת גּוּפֵי – és [a
 tetvek] majd ott nyüzsögnek a holttestem alatt. – וְשִׂאִין מִתֵּי חוּצָה לְאַרְץ – És azért se,

¹ A tóratekercsben, ha új fejezet kezdődik, ki van hagyva egy kis üres hely, akkor miért nem új fejezettel kezdődik ez a szakasz, ahogy általában?

² 96:1.

³ 1Királyok 2:1.

⁴ Miért éppen Józsefet, amikor a többi fia ott volt vele Gósenben?

⁵ Lásd a fentebb 24:2-höz írt Rási-kommentárt.

mert a halottak [akiket] Erec Jiszráélen kívül [temetnek el], – חַיִּים – csupán úgy támadhatnak majd fel, – אֲלֵא בְּצַעַר גְּלִגּוּל מְחִילוֹת – ha először föld alatti alagutakon nagy vesződések árán [Erec Jiszráélbe] görögnek. – וְשָׁלֵא יַעֲשׂוּנֵי מִצְרַיִם עֲבוּדָה זָרָה – [De] azért se, nehogy az egyiptomiak istenséget csináljanak belőlem.

וְשִׁכְבְּתִי עִם אֲבֹתִי וְנִשְׂאֲתָנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרָתָנִי בְּקִבְרֹתָם, וַיֹּאמֶר אֲנִכִּי אֲעֲשֶׂה כְּדִבְרֶךָ. (בראשית מ, ל)

...hogy atyáimnál fekdjek, vigyél el Egyiptomból és temess el az ő sírhelyükben”. És ő felelt: „Szavaid szerint fogok cselekedni”. (1Mózes 47:30.)

וְשִׁכְבְּתִי עִם אֲבֹתִי – hogy atyáimnál fekdjek. – וַיִּוֹדוּ – [A *vösochávti*-nak] ez a ו-ja – מְחַבֵּר לְמַעַלָּה לְתַחֲלַת הַמְּקָרָא – ezt [a szövegrészt] összeköti az előző vers elejével: – וְהִשְׁבַּע לִי – „Tedd, kérelek, kezedet csípőm alá, – שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי – és tégy fogadalmat nekem, – וַאֲנִי סוֹפִי לְשִׁכַּב עִם אֲבוֹתַי – hogy végül atyáimnál fogok fekdjni – וְאֵתָה תִּשְׂאֲנִי מִמִּצְרַיִם – és elviszel engem Egyiptomból.” – וַאֲנִי לֹמֵר וְשִׁכְבְּתִי – *im ávotáj* [azt jelenti, hogy] – עִם אֲבוֹתַי – Nem mondhatjuk azt, hogy a *vösochávti im ávotáj* [azt jelenti, hogy] – שְׁהָרִי – helyezz nyugalomba atyáim mellé a barlangban,⁶ – הִשְׁכִּיבֵנִי עִם אֲבוֹתַי בְּמַעְרָה – mert utána meg az áll [a szövegben], hogy – וְנִשְׂאֲתָנִי מִמִּצְרַיִם – „vigyél el Egyiptomból – וְקִבְרָתָנִי בְּקִבְרֹתָם – és temess el az ő sírhelyükben.”⁷ – וְעוֹד – Mi több, – מְצִינֵנוּ בְּכֹל מְקוֹם לְשׁוֹן שְׁכִיבָה עִם אֲבוֹתָיו – az „atyáknál való fekvés” kifejezését mindig – הִיא הַגְּיוּעָה וְלֹא הַקְּבוּרָה – a meghalásra és nem a temetésre való utalásként találjuk [a Szentírásban], – כְּמוֹ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אֲבוֹתָיו – mint például a „És nyugodni tért Dávid őseihez,”⁸ – וַאֲחֵר כָּךְ – majd ezt követően: – וַיִּקְבֹּר בְּעִיר דָּוִד – „és eltemettetett Dávid várában.”⁹

וַיֹּאמֶר הַשְׁבַּע לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ, וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמָּטָה. (בראשית מ, ל)

És szólt: „Esküdj meg nekem!” És ő megesküdött neki. Erre Izráel leborult az ágy fejére. (1Mózes 47:31.)

וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל – Izráel leborult. – תַּעֲלֵא בְּעַדְנִיָּה סִגִּיד לִיָּה – Ha eljön a róka ideje, hajolj meg előtte.¹⁰

⁶ Azaz: „Temess el.”

⁷ Ezért hát a וְשִׁכְבְּתִי עִם אֲבֹתִי (*vösochávti im ávotáj*) nem jelentheti azt, hogy „temess el.”

⁸ 1Királyok 2:10.

⁹ Uo.

¹⁰ Rási ezzel a közmondással magyarázza, miért hajolt meg Jákob József előtt éppen ebben a pillanatban. Ha ezt a gesztust az uralkodó iránti tisztelet kifejezéséeként gyakorolja, már akkor meghajolt volna József előtt, amikor az megérkezett hozzá. Jákob azonban

עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה – az ágy fejére. – אֶזְרַח עֲצָמוֹ לְצַד הַשְּׂכִינָה – Az Isteni Jelenlét [azaz a *S'chiná*] felé fordult. – מִכָּאן אָמְרוּ – Innét következtettek [a Bölcsek] arra, – שֶׁהַשְּׂכִינָה לְמַעַל מֵרֹאשׁוֹתָיו שֶׁל חוּלָה – hogy a *S'chiná* a beteg fejtámasza fölött [lebeg]. – דָּבָר אַחֵר עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה – Az *ál ros hámitá* egy másik magyarázata: – עַל שְׁהִיטָה – és egyetlen ivadéka sem volt gonosz. – מִטָּתוֹ שָׁלְמָה – mivel [hitvesi] ágya tökéletes volt – וְלֹא הָיָה בָּהּ רָשָׁע – és egyetlen uralkodó volt, – שֶׁהָרִי יוֹסֵף מְלֵךְ הוּא – Tanú erre a tény, hogy József uralkodó volt, – וְעוֹד שֶׁנִּשְׁבָּה לְבֵין הַגּוֹיִם – mi több, korábban a pogányok fogságába esett, – וְהָרִי הוּא עוֹמֵד בְּצַדְקוֹ – és mégis [mindvégig] rendíthetetlenül megmaradt igaz mivoltában.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם. (בראשית מח, א)

És történt e dolgok után, hogy mondta Józsefnek: Íme atyád beteg. Erre magával vitte két fiát, Menásét és Efraímot. (1Mózes 48:1.)

אָחָד מִן הַמְּגִידִים – egy hírnök. – וְהָרִי – Ez egy hiányos mondat [mert nincs odaírva, hogy ki mondta]. – וַיֵּשׁ – De vannak, akik úgy tartják, – אֶפְרַיִם הָיָה רְגִיל לְפָנָי יַעֲקֹב בְּתַלְמוּד – hogy ez Efraím volt, aki Jákobhoz járt tanulni, – וַיִּכְשַׁחֲלָה יַעֲקֹב – és mikor megbetegedett Jákob – בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן – Gósen földjén, – הֵלֵךְ אֶפְרַיִם אֶצְלֵ אָבִיו – akkor elment Efraím az apjához – לְמִצְרַיִם – Egyiptomba, – לְהַגִּיד לוֹ – és elhíresztelte neki.

כִּדְרֵי שִׁיבְרָכֶם יַעֲקֹב – hogy Jákob megáldhassa őket – לְפָנָי מוֹתוֹ – mielőtt meghal.

וַיַּגִּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ, וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה. (בראשית מח, ב)

Jelentették Jákobnak, mondván: „Íme fiad József jön hozzád”, és Izráel összeszedte erejét és felült az ágyon. (1Mózes 48:2.)

וַיַּגִּד – **Jelentették.** – הַמְּגִיד לְיַעֲקֹב – Vagyis a hírnök jelentette Jákobnak, – וְלֹא – de [a vers] nem határozta meg közelebbről, hogy ki [jelentette]. – וְהִרְבָּה – Számos ilyen hiányos vers van [a Szentírásban].¹¹

אֶף עַל פִּי – Azt gondolta: – אָמַר – „Noha ő az én fiam, – מְלֵךְ הוּא – [ám mégiscsak] egy uralkodó, – וְאֶחָד לּוֹ – és [ezért] én tisztelettel adózom neki.” – מִכָּאן – Innét [következtethetünk arra], – שֶׁחֻלְקִים כְּבוֹד לְמַלְכוּת – hogy tisztelnünk kell a királyi [személyeket]. – וְכֵן

azért hajolt meg, mert ezzel ismert el, hogy szüksége van Józsefnek. Ahogy mondani szokás, a többi állat még a hitványabb róka előtt is meghajlik, ha a szükség úgy kívánja.

¹¹ Lásd pl. fentebb 29:2.; 39:14.

מִשָּׁה חֵלֶק כְּבוֹד לְמַלְכוּת – Ugyanígy Mózes is tiszteletet tanúsított a királyi [intézmény] iránt, – וַיֵּרְדוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלָה אֵלַי – [amikor azt mondta:] „És le fognak jönni mindezek a te szolgálád én elébem.”¹² – וַכֵּן אֶלְיָהוּ – És Élijáhu is [így tett:] – וַיִּשְׁנֶם מִתְּנִיּוֹ וְגוֹמֵר – „és fölövezte derekát [hogy megtisztelje Áchávot].”¹³

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שְׂדֵי נְרָאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאַרְצָן כְּנָעַן, וַיְבָרֶךְ אֹתִי. (בראשית מח, ג)

És szólt Jákób Józsefhez: „Isten, a Mindenható megjelent nekem Lúzbán, Kanaán országában és megáldott engem, (1Mózes 48:3.)

וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲנִי מִפְּרֶךְ וְהִרְבִּיתֶךָ וַיְנַתִּיךָ לְקָהֵל עַמִּים, וַיְנַתֵּהוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרַעךָ אַחֲרֶיךָ אַחֲזֹת עוֹלָם. (בראשית מח, ד)

...és szólt hozzám: Íme én megszorítottlak és megsokasítottlak és teszlek népek gyülekezetévé és adom majd ezt az országot ivadékaidnak örök birtokul. (1Mózes 48:4.)

[Az Örökkévaló] kijelentette nekem, – בְּשִׂרְנִי – וַיְנַתִּיךָ לְקָהֵל עַמִּים – és teszlek népek gyülekezetévé. – [Az Örökkévaló] kijelentette nekem, – וְשִׁעְתִּידִים לְצֵאת מִמֶּנִּי – hogy a jövőben származni fog még tőlem – עוֹד קָהֵל וְעַמִּים – egy gyülekezet és nép [azaz két újabb törzs]. – וְאָף – „nemzet és nemzetek gyülekezete.”¹⁴ – גוֹי – גוֹי וְקָהֵל גוֹיִם – „nemzet és nemzetek gyülekezete.”¹⁴ – גוֹי – [Ennek pedig az az oka, hogy] a goj – nép, – אָמַר – mondta nekem [az Örökkévaló], Benjámindra vonatkozik, – קָהֵל גוֹיִם – [míg] a khál gojim – népek gyülekezete, – בְּבִנְיָמִין – Benjáminton kívül [még] két [törzsr]e utal. – וְשׁוֹב לֹא נוֹלַד לִי בֶן – És nekem nem született más fiam.¹⁵ – לְמִדְּנִי – Én [ezért] arra következtettem, – וְשִׁעְתִּיד אֶחָד מִשְׁבְּטֵי לְהַחֲלֹק – hogy az egyik törzsem ketté fog válni. – וְעַתָּה אוֹתָהּ מַתְּנָה אֲנִי נוֹתֵן לָךְ – És én ezennel ezt az ajándékot reád hagyományozom.

וְעַתָּה שְׁנֵי בְּנֶיךָ הַנוֹלָדִים לָךְ בְּאַרְצָן מִצְרַיִם עַד בְּאֵי אֶלְיָךְ מִצְרַיִמָּה לִי הֵם, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. (בראשית מח, ה)

Most pedig két fiad, akik születtek neked Egyiptom országában, mielőtt eljöttem hozzád Egyiptomba, ők is az enyéim: Efráim és Menáse, éppúgy mint Reuvén és Simon, legyenek az enyéim. (1Mózes 48:5.)

¹² 2Mózes 11:8.

¹³ 1Királyok 18:46.

¹⁴ Fentebb 35:11 – és itt a גוֹי (goj) [„nép”] ki van hagyva.

¹⁵ Akkor viszont hogyan fog két újabb törzs születni?

הַנוֹלָדִים לְךָ וְגוֹמֵר עַד בּוֹאֵי אֵלֶיךָ – akik születtek neked... mielőtt eljöttem hozzád. – לִפְנֵי בּוֹאֵי אֵלֶיךָ – [Az *ád* – *ig* ugyanaz, mint a] *lifné* – *mielőtt* eljöttem hozzád, – כְּלוֹמֵר שֶׁנּוֹלְדוּ מִשְׁפָּרֶשֶׁת מִמֶּנִּי – vagyis akik azt követően születtek, hogy te elmentél tőlem – עַד שֶׁבִּאתִי אֶצְלֶךָ – [és] mielőtt én eljöttem hozzád.

לִּי הֵם – ...ők is az enyéim... – בְּחֻשְׁבוֹן שְׂאָר בְּנֵי הֵם – Ugyanúgy számításba kell őket venni, mint a többi fiamat – לְטוֹל חֵלֶק בְּאֶרֶץ אִישׁ כְּנָגְדוֹ – Izrael földjének felosztásakor, külön törzsként.

וּמוֹלִדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלִדְתָּ אַחֲרַיְהֶם לְךָ יְהִיוּ, עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקְרְאוּ בְּנִחְלָתָם. (בראשית מ, ו)

Viszont azok a gyermekeid, akiket utánuk nemzettél, a tiéd legyenek; testvéreik nevét fogják viselni örökségükben. (1Mózes 48:6.)

Ha – אִם תּוֹלִיד עוֹד – **Viszont azok a gyermekeid...** – וּמוֹלִדְתְּךָ וְגוֹמֵר – Ha születnek még, – אֲלֵא – ne legyenek beszámítva fiaim közé, – לֹא יְהִיוּ בְּמִנְיַן בְּנֵי – hanem – בְּתוֹךְ שְׁבֻטֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יְהִיוּ נִכְלָלִים – Efraím és Menásé törzsébe számítsanak, – וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם שֵׁם בְּשֻׁבָטִים – és ne legyen külön nevük a törzsek között – לְעֵנֵן הַנִּחְלָה – a föld felosztását tekintve.

– אַחֲרַיְהֶם – Annak ellenére, hogy a földet az emberek arányában osztották fel, – כְּדֹכְתִּיב – ahogy írva van:¹⁶ – לְרַב תְּרֻבָּה נִחְלָתוֹ – „A nagyobb számúnak adj nagyobb birtokot...” – וְכָל אִישׁ וְאִישׁ – és mindenki – נִטַּל – ugyanolyan részt kapott, – מִן הַבְּכוֹרוֹת – kivéve az elsőszülötteket [akik kétszeres részt kaptak,¹⁷] – מִכָּל מְקוֹם לֹא נִקְרְאוּ שְׁבָטִים אֲלֵא אֵלוֹ – [A válasz: ennek dacára] csak ezeket nevezték külön álló törzseknek, – לְהַטִּיל גּוֹרֵל הָאֶרֶץ לְמִנְיַן שְׁמוֹת – hogy nevük külön szerepeljen a Szentföld részeinek kisorsolásakor – וְנִשְׂאִי – és hogy külön-külön önálló törzsfőnökeik legyenek – וְיִדְגְּלוּ לָזֶה וְלָזֶה – és külön-külön törzsi zászlókkal.¹⁸

וְאֲנִי בָּבֹאֵי מִפְּדֵן מֵתָה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרַת אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה, וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם
בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם. (בראשית מ, ז)

És én, midőn eljöttem Pádánból, meghalt mellőlem Ráchel Kánaán országában, az úton, mikor már csak egy darab föld volt hogy Efrátba eljussak, eltemettem őt ott, az Efrátba, azaz Betlehembe vezető úton. (1Mózes 48:7.)

¹⁶ 4Mózes 26:54.

¹⁷ 5Mózes 21:17. Akkor mi a különbség ha különállónak vagy együttesen egy törzsnek számít?

¹⁸ Lásd 4Mózes 2.

וְאָף עַל פִּי שְׂאֲנִי – És én, midőn eljöttem Pádánból... – וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֵן וְגוֹמֵר לְהוֹלִיכְנִי לְהַקְבֵּר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן – Én annak ellenére megterhellek téged azzal, – מִטְּרִיחַ עָלַיךָ – hogy vigyél el és temess el Kánaán földjén, – וְלֹא כִּךָ עֲשִׂיתִי לְאִמְךָ – hogy én nem így cselekedtem édesanyáddal, – שְׂהָרִי סְמוּדָה לְבֵית לְחָם מֵתָה – mivel ó Betlehem közelében halt meg.

וְהֵם אֲלֵפִים אַמָּה – Egy földmérték – מֵדַת אֶרֶץ – egy 2000 *ámá*-nyi távolság, – כְּמֵדַת תְּחוּם שֶׁבַת – ugyan annyi, mint amennyi a szombaton gyalog [megtehető] maximum [távolság].¹⁹ – כְּדַבְּרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדֶּרֶשֶׁן – Mese Hádársán rabbi szavai szerint:²⁰ – וְלֹא תֹאמַר שְׂעַכְבּוּ עָלַי גְּשָׁמִים – „Ne gondold, hogy az esőzés gátolt meg abban, – מְלֵהוֹלִיכָה וְלִקְבָרָה בְּחֶבְרוֹן – hogy elvigyem őt Chevronba eltemetni, – עֵת הַגְּרִיד הִיָּה – mivel az épp a száraz évszak volt, – שְׂהָאֶרֶץ חֲלֹלָה וּמְנַקֶּבֶת כְּכִבְרָה – amikor a föld tele van lyukakkal, akár egy szita.”²¹

וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ אֶפְלוּ לְבֵית לְחָם – és nem vittem el még Betlehemig sem, – לְהַכְנִיסָהּ לְאֶרֶץ – hogy bevigyem őt a településre. – אֲכַל דַּע – Amiért is tudom, hogy neheztelsz rám a szívedben, – וַיִּדְעֹתִי שִׁישׁ בְּלִבִּי עָלַי – de tudd meg, – שְׂעַל פִּי הַדְּבוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם – hogy az Örökkévaló parancsára temettem el őt ott, – שְׂתִּהְיֶה לְעֻזָּרָה לְבָנֶיהָ – hogy segítségül legyen fiainak, – וְהָיוּ עוֹבְרִים דְּרֹךְ שָׁם – mikor Nebuzaradán őket száműzetésbe viszi – és elhaladnak azon az úton, – יֵצֵאת רַחֵל עַל קְבָרָה – akkor kijön Ráchel a sírjából – וּבֹכָה – és sír – וּמִבְּקִשְׁתָּ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים – és könyörületet kér rájuk [Istentől], – וְשָׁנְאָמַר – ahogy írva van:²² – „Hang hallatszik Rámában... – רַחֵל מְבַכָּה עַל – és az Örökkévaló felel neki:²³ – „...van jutalma munkádnak, így szól az Örökkévaló... – וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם – visszatérnek a gyermekek az ő határukba”.

וְאֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּם כְּרוּב אֶרְעָא – Onkelosz [a *kiurát erc*-et] úgy fordítja, hogy *kruv árá*,²⁴ – כְּדִי שִׁיעוֹר חֲרִישַׁת יוֹם – [vagyis:] egy akkora földdarab, amelyet egy nap alatt fel lehet szántani. – וְאֹמַר אֲנִי – Az én véleményem az, hogy – שְׂהָיָה לְהֵם קָצָב – volt egy határozott mértékegységük, – שְׂהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ כְּדִי מְחַרְשָׁה אַחַת – amelyet „egy szántásnyi” [földterületnek] neveztek, – קְרוּאִיד” א בְּלַעַז – ófranciául [ez] *charuede*. –

¹⁹ Az ember szombaton legfeljebb 2000 *ámá* távolságra hagyhatja el a város határát. Jákob arra mutat rá, hogy a várostól való csekély távolság ellenére nem vitte el Ráchel holttestét arról a helyről, ahol meghalt.

²⁰ Rási itt a *kiurát erc* (egy másik magyarozatát adja).

²¹ A *kiurát* és a *kuvárá* – szita – szó hasonlósága alapján.

²² Jeremiás 31:14.

²³ Uo. 15–16.

²⁴ A *kiurát* a *kruv* [szántás] szóból ered.

כִּדְאֲמַרְיָן – Ahogy mondani szokás:²⁵ – כָּרִיב וְתַנִּי – „Felszántja [a földet] újra meg újra”²⁶ – כְּמָה דְּמַסִּיק תְּעֵלָא מִבֵּי כַרְבָּא – [vagy:] „A mennyiség, amelyet egy róka visz el egy felszántott földről.”²⁷

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף, וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה. (בראשית מה, ח)

És meglátta Izráel József fiait, és szólt: „Kik ezek?” (1Mózes 48:8.)

בִּקְשׁ לְכַרְכֵּם – És meglátta Izráel József fiait.²⁸ – Meg akarta áldani őket, – וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף – de a Söchiná (az Isteni Jelenlét) elhagyta őt, – לְפִי שֶׁעֲתִיד יִרְבְּעֵם וְאַחֲבֵב – mert [felismerte, hogy] Jerávámnak és Áchávnak – לְצֵאת מֵאֶפְרַיִם – Efráim [utódaitól] kell majd megszületnie, – וַיְהִי וַיְבָנִי – וַיְהִי וַיְבָנִי – Jéhunak,²⁹ fiainak pedig Menásétól.

מִהֵיכָן יֵצְאוּ אֵלָיו – [Vagyis:] Kiktől születtek ezek, – וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה – és szólt: „Kik ezek?” – שְׂאִינָן רְאוּיֵין לְכַרְכָּה – hogy nem alkalmasak az áldásra?

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּנֵה, וַיֹּאמֶר קָחֵם נָא אֵלַי וְאֶבְרַכֵּם. (בראשית מה, ט)

József felelt atyjának: „Fiaim ezek, akiket Isten ezzel nekem adott”. És ő szólt: „Hozd őket hozzám, kérlek, hogy megáldjam őket”. (1Mózes 48:9.)

וְשֵׁטֶר אַרוֹסִין וְשֵׁטֶר כְּתֻבָּה – Megmutatta [Jákobnak] – בְּנֵה – ... ezzel... – Megmutatta [Jákobnak] – eljegyzési és házassági szerződését,³⁰ – וּבִקְשׁ יוֹסֵף רַחֲמִים עַל הַדָּבָר – József fohászzkodott is Istenhez könyörületért ebben az ügyben, – וַיִּנְחָה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ – és az Isteni Lélek visszatért [Jákobhoz].

וַיֹּאמֶר קָחֵם נָא אֵלַי וְאֶבְרַכֵּם – ...És ő szólt: „Hozd őket hozzám, kérlek, hogy megáldjam őket”. – וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב – Erre utal a Szentírás, amikor azt mondja:³¹ – וְאֲנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחֵם עַל זְרוּעוֹתָיו – „Pedig én szoktattam Efráimot, kézen fogtam őket.” – [Jelentése:] „Visszaszoktattam

²⁵ Vagyis tk. ahogy a Talmudban áll.

²⁶ Bává möciá 107a.

²⁷ Jomá 43b.

²⁸ Izráel (Jákob) nyilvánvalóan ismerte József fiait (lásd fentebb az 1. vershez írt Rási-kommentárt). Akkor viszont miért kérdezte: „Kik ezek?”

²⁹ Jerávám (Jeroboám), Ácháv (Ácháb) és Jéhu Izrael gonosz királyai közül három, lásd 1Királyok 12-13., 16-22., 2Királyok 10:31.

³⁰ Hogy meggyőzze Jákobot, arról hogy gyermekei anyja elfogadta Izrael hitét.

³¹ Hoséa 11:3.

szellememet Jákobhoz – בְּשָׁבִיל אֶפְרַיִם – Efraím kedvéért, – עד שְׁלֶקְחָן עַל זְרוּעוֹתָיו – míg aztán ő [Jákob] karjába vonta őket [hogy az megáldja őket].”

וַיְעִינִי יִשְׂרָאֵל כְּבָדוֹ מִזֶּקֶן לֹא יוּכַל לְרִאוֹת, וַיַּגֵּשׁ אֶתְּם אֵלָיו וַיִּשָּׂק לָהֶם וַיְתַבֵּק לָהֶם. (בראשית מח, י)

Izráel szemei gyengék voltak az öregségtől, úgyhogy nem látott már jól. Közel hozta őket hozzá, megcsókolta és megölelte őket. (1Mózes 48:10.)

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף רְאֵה פָנַיךָ לֹא פִלְלֵתִי, וְהִנֵּה הִרְאָה אֶתִּי אֱלֹהִים גַּם אֶת זְרַעְךָ. (בראשית מח, יא)

És szólt Izráel Józsefhez: „Nem gondoltam, hogy még arcodat lássam és íme Isten megengedte, hogy magzatodat is lássam.” (1Mózes 48:11.)

Nem gondoltam. – [Jelentése:] Nem is mertem arra gondolni, – לֹא מְלֵאנִי לְבִי לְחֹשֵׁב מִחֲשָׁבָה – **hogy valaha még újra láthatom az arcodat.** – שֶׁאֶרְאֶה פָּנַיךָ עוֹד – **A filálti szó gondolatot jelent,** – פִּלְלֵתִי לְשׁוֹן מִחֲשָׁבָה – **–** כְּמוֹ הַבִּיָּאֵי עֲצָה עֲשֵׂי – **–** „Adj tanácsot, gondolkozz.”³² – פְּלִילָה – mint az

וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֶתְּם מֵעַם בְּרַכְּיוֹ, וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְאַפְּיוֹ אֶרְצָה. (בראשית מח, יב)

És József kivezette őket térdei közül és meghajtotta magát arcával a földre. (1Mózes 48:12.)

– És József kivezette őket.³³ – לְאַחַר שְׁנֵשְׂקָם – Miután [Jákob] megcsókolta őket, – הוֹצִיָּאֵם יוֹסֵף מֵעַם בְּרַכְּיוֹ – József kivezette őket térdei közül, – וְזֶה לְשִׁמְאֵל – egyet jobbra, – כְּדֵי לִישָׁבָם זֶה לַיְמִין – egyet meg balra, – וְלְבָרְכֵם – hogy [Jákob] majd rájuk helyezze a kezét – **–** וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְאַחֲרָיו – és megáldja őket.

– és meghajtotta magát arcával a földre. – וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְאַפְּיוֹ – **–** כְּשֶׁחֲזַר לְאַחֲרָיו – Amikor elhátrált apjától.

וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵל מִיְמִין יִשְׂרָאֵל, וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו. (בראשית מח, יג)

³² Jesájá 16:3.

³³ József azért vitte oda a fiait Jákobhoz, hogy az apja megáldja őket. Akkor most miért vezette őket el Jákobtól?

És József vette mindkettőjüket, Efráimot jobbjával, Izráel bal keze felől, Menásét pedig baljába, Izráel jobb keze felől, és közel hozta őket hozzá. (1Mózes 48:13.)

וישָׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוֹ וַיִּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הִצְעִיר וְאֵת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה, שְׁפָל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. (בראשית מ, יד)

– **אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוֹ מִשְׂמָאל יִשְׂרָאֵל** – Efráimot jobbjával, Izráel bal keze felől.
 – **הָבָא לְקָרְאתָ הַבְּרוֹ** – Amikor az ember megközelít egy másik embert,
 – **וְכֹן** – Az volt a szándéka, hogy – **שְׂמָאל הַבְּרוֹ** – akkor a jobb keze a másik baljával van szemben – **שִׁיְהָא הַבְּכוֹר מִיָּמֵן לְבְרָכָה** – az elsőszülött [azaz Menásé], legyen jobb felől az áldáshoz.

וישָׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוֹ וַיִּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הִצְעִיר וְאֵת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה, שְׁפָל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. (בראשית מ, יד)

És Izráel kinyújtotta jobbját és rátette Efrájim fejére, aki a fiatalabbik volt, balját pedig Menásé fejére tette; megfontolva tette így kezeit, ámbár Menásé volt az elsőszülött. (1Mózes 48:14.)

וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמִינוֹ וַיִּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הִצְעִיר וְאֵת שְׂמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה, שְׁפָל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. (בראשית מ, יד)

– **אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוֹ מִשְׂמָאל יִשְׂרָאֵל** – Efráimot jobbjával, Izráel bal keze felől.
 – **הָבָא לְקָרְאתָ הַבְּרוֹ** – Amikor az ember megközelít egy másik embert,
 – **וְכֹן** – Az volt a szándéka, hogy – **שְׂמָאל הַבְּרוֹ** – akkor a jobb keze a másik baljával van szemben – **שִׁיְהָא הַבְּכוֹר מִיָּמֵן לְבְרָכָה** – az elsőszülött [azaz Menásé], legyen jobb felől az áldáshoz.

És megáldotta Józsefet, szólván: „Az Isten, aki előtt atyáim, Ábrahám és Izsák jártak, az Isten, aki táplált engem egész életemben, mind e mai napig, – (1Mózes 48:15.)

וַיְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר, הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְנוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וַיְצַחֵק הָאֱלֹהִים הָרֹעֵה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (בראשית מ, טו)

וַיְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר, הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְנוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וַיְצַחֵק הָאֱלֹהִים הָרֹעֵה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (בראשית מ, טו)

...az angyal, aki megváltott engem minden bajtól, áldja meg a fiúkat és viseljék ők is nevemet és atyáim, Ábrahám és Izsák nevét és szaporodjanak el a földön, akár a halak.” (1Mózes 48:16.)

וַיְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר, הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְנוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וַיְצַחֵק הָאֱלֹהִים הָרֹעֵה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (בראשית מ, טו)

– **אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוֹ מִשְׂמָאל יִשְׂרָאֵל** – Efráimot jobbjával, Izráel bal keze felől.
 – **הָבָא לְקָרְאתָ הַבְּרוֹ** – Amikor az ember megközelít egy másik embert,
 – **וְכֹן** – Az volt a szándéka, hogy – **שְׂמָאל הַבְּרוֹ** – akkor a jobb keze a másik baljával van szemben – **שִׁיְהָא הַבְּכוֹר מִיָּמֵן לְבְרָכָה** – az elsőszülött [azaz Menásé], legyen jobb felől az áldáshoz.

„És szólt hozzám Isten angyala álmomban: Jákob! ... – אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל – Én vagyok Bét-Él Istene.”³⁴

יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים – áldja meg a fiúkat. – מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם – Menásét és Efraímot.

וַיִּזְגַּגּוּ – akár a halak. – פְּדָגִים הִלְלוּ שְׂפָרִים וְרִבִּים – Amiképpen a halak is termékenyek és [bőséggel] szaporodnak, – וְאֵין עֵינַי הָרַע שׁוֹלֵטת בָּהֶם – és nem hat rájuk a szemmel verés.

וַיֵּרָא יוֹסֵף כִּי יָשִׁית אָבִיו יָד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו, וַיִּתְמַךְ יָד אָבִיו לְהִסִּיר אֹתָהּ
מֵעַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה. (בראשית מח, יז)

És mikor József látta, hogy atyja jobb kezét Efraím fejére tette, nem tetszett neki és megfogta atyja kezét, hogy Efraím fejéről eltávolítsa Menáse fejére. (1Mózes 48:17.)

וַיִּרְמָהּ מֵעַל רֹאשׁ בְּנוֹ – és megfogta atyja kezét. – וַיִּתְמַךְ יָד אָבִיו
פְּעָמָה מֵעַל רֹאשׁ בְּנוֹ – és a saját kezében tartotta felemelve.

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו לֹא כֵן אָבִי, כִּי זֶה הַבְּכֹר שִׁים יְמִינִךָ עַל רֹאשׁוֹ. (בראשית מח, יח)

És szólt József az atyjához: „Nem úgy atyám, mert ez az elsőszülött, tedd az ő fejére jobb kezedet.” (1Mózes 48:18.)

וַיִּמָּאן אָבִיו וַיֹּאמֶר בְּנֵי יַדְעֹתִי גַם הוּא יִהְיֶה לָעַם וְגַם הוּא יִגְדֵּל, וְאוֹלָם אָחִיו הַקָּטָן יִגְדֵּל
מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם. (בראשית מח, יט)

De atyja nem akarta és szólt: „Tudom, fiam, tudom, ő belőle is nép lesz, és ő is nagy lesz, de kisebbik testvére nagyobb lesz nála, és magzata eltölti majd a népeket”. (1Mózes 48:19.)

...tudom, fiam, tudom... – שְׂהוּא הַבְּכוֹר – Hogy ő az elsőszülött.

...ő belőle is nép lesz, és ő is nagy lesz... – גַּם הוּא יִהְיֶה לָעַם וְגַם הוּא יִגְדֵּל –
מֵעַתִּיד גִּדּוֹן לְצֵאת מִמֶּנּוּ – Mert Gidon tőle fog megszületni, – שְׂהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה –
וְגַם עַל יָדוֹ – és az ő révén Isten csodát tesz majd.³⁵

...de kisebbik testvére nagyobb lesz nála... – וְאוֹלָם אָחִיו הַקָּטָן יִגְדֵּל מִמֶּנּוּ –
מֵעַתִּיד יְהוֹשֻׁעַ לְצֵאת מִמֶּנּוּ – Mert Jehosua [meg] tőle származik majd, – שְׂיִנְחֵל אֶת הָאָרֶץ –
וְיִלְמַד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל – és tanítja a Tórát Izraelnek.

³⁴ Fentebb 31:11-13.

³⁵ Bírák 7-8.

כל העולם – **...és magzata eltölti majd a népeket.** – וְזָרְעוּ יְהִיֶּה מְלֵא הַגּוֹיִם – Az egész világ eltelítődik majd [csodálattal], – בְּצֵאת שְׁמֵעוּ וּשְׁמוֹ – amikor hírneve elterjed [a földön], – כְּשֵׁי־עֵמִיד חֲמָה בְּגִבְעוֹן – amikor megállítja a napot Givonnál, – וַיֵּרַח בְּעַמֶּק אֵילוֹן – és a holdat Ajálon völgyében.³⁶

וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה, וַיִּשָּׂם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנֵי מְנַשֶּׁה. (בראשית מח, כ)

És megáldotta őket ezen a napon, mondván: „Veled áldjon Izráel, mondván: tegyen téged Isten olyanná, mint Efráim és Menáse”. Efráimot Menáse elé helyezte. (1Mózes 48:20.)

הָבָא לְבָרֵךְ אֶת בְּנָיו – **Veled áldjon Izráel [népe].** – וְיִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל – Valahányszor valaki meg akarja áldani a gyermekeit, – יְבָרְכֶם בְּבְרִכְתֶּם – az ő áldásukkal fog áldani, – וַיֹּאמֶר אִישׁ לְבָנוֹ – és az illető azt fogja mondani a fiának: – „Tegyen téged Isten olyanná, mint Efráim és Menáse!”

– לְפָנֵי מְנַשֶּׁה – az áldásban – **Efráimot helyezte** – וַיִּשָּׂם אֶת אֶפְרַיִם **Menáse elé.** – הֵקְדִימוּ בְּדָגְלִים – Hogy [Efráimot Menáse] elé helyezze [amikor az izraeliták táborot vertek a pusztaságban] a zászlók alatt, – וּבַחֲנֻכַּת הַנְּשִׂאִים – és az [oltár] felavatásánál, [amelyet] a fejedelmek végeztek.

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת, וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אַבְתִּיכֶם. (בראשית מח, כא)

És szólt Izráel Józsefhez: „Íme én meghalok, de Isten veletek lesz és visszavisz benneteket őseitek országába. (1Mózes 48:21.)

וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שָׂכָם אֶחָד עַל אַחִידָה, אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמָרִי בְּחַרְבֵי וּבְקַשְׁתִּי. (בראשית מח, כב)

Én pedig adok neked egy osztályrészt testvéreid osztályrészén felül, amit elvettem az emóri kezéből kardommal és íjjammal”. (1Mózes 48:22.)

– וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ – **Én pedig adok neked.** – לְפִי שְׂאֵתָה טוֹרַח – Mivel te fogod venni a fáradságot, – לְהִתְעַסֵּף בְּקִבּוּרֶיךָ – hogy foglalkozz a temetésemmel, – וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לְךָ – ezért hát én is adok neked – נַחֲלָה שְׂתַקְבֵּר בָּהּ – egy örökrészt, amelybe majd eltemetnek. – וְאִיזוֹ זֶה שָׂכָם – És mi volt ez? Schem volt ez – שְׂנַאֲמַר – amint írva van: – „József csontjait, – אֲשֶׁר הֶעֱלוּ מִמִּצְרַיִם – amelyet Egyiptomból hoztak magukkal..., – קָבְרוּ בְּשָׂכָם – Schemben temették el.”³⁷

³⁶ Jósuá 10:12.

³⁷ Uo. 24:32.

שָׁכֶם – egy osztályrészt testvéreid osztályrészén felül. – שָׁכֶם – היא תהיה לך חלק אחד – Ez legyen neked egy osztályrész – יתרה על אחיך – testvéreid [osztályrészén] felül.

בְּחֻרְבֵי וּבְקִשְׁתֵּי – kardommal és íjammal. – כִּשְׁהֲגוּ שְׂמֵעוֹן וְלוֹי אֶת אֲנָשֵׁי שָׁכֶם – a נתפנסו כל סביבותיהם – Amikor Simon és Lévi megölte Schem férfait, – וְהִזְדוּג לָהֶם – hogy hadba szálljanak ellenük, – וְחָגְרָן יַעֲקֹב כְּלֵי מִלְחָמָה כְּנִגְדָן – és Jákob felfegyverezte magát ellenük.

– [Ennek a versnek] egy másik magyarázata: – שָׁכֶם אחד הוא הבכורה – A *schem áchád* az elsőszülöttségi jogra utal, – שֵׁיטְלוּ בְּנֵיו שְׁנֵי חֻלְקִים – azaz, hogy [József] fiainak két részt kell örökölniük, – וּשְׁכֶם לְשׁוֹן חֻלְקֵהוּ – és a *schem* szó örökrészt jelent. – וְהִרְבָּה יֵשׁ לוֹ דוּמִים בְּמִקְרָא – [A *schem* szó] számos hasonló [használatára találunk] példát a Szentírásban: – כִּי תִשִׁיתָמוּ שָׁכֶם – „mert felosztod őket,”³⁸ – תִּשִׁית שׁוֹנָאֵי לְפָנֵי חֻלְקֵי – [azaz:] szétszórod előttem ellenségeimet; – אֲחֻלְקָה שָׁכֶם – [vagy:] „[Örömmel] adom örökségül;”³⁹ – דֶּרֶךְ יִרְצָחוּ שְׁכָמָה – [vagy:] „gyilkolnak az úton,”⁴⁰ – אִישׁ חֻלְקוֹ – [azaz:] mindegyik [megöli] a maga részét;⁴¹ – לְעַבְדוֹ שָׁכֶם אֶחָד – [vagy:] „hogyan egy részként szolgálják Őt.”⁴²

אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֶמְרִי – amit elvettem az emóri kezéből. – מִיַּד עֶשׂוֹ – Ézsau kezéből, – שֶׁעָשָׂה מַעֲשֵׂה אֶמְרִי – aki úgy viselkedett, mintha emorita lett volna. – דָּבָר אֶחָד – Egy másik magyarázat [az Ézsaura, mint emoritára való utalásra]: – שֶׁהָיָה צָד – mivel törbe csalta apját – בְּאֶמְרֵי פִּיו – szájának szavaival [*imré fiv*].

בְּחֻרְבֵי וּבְקִשְׁתֵּי – kardommal és íjammal. – היא חֲכָמָתִי וְתַפְלָתִי – Utalás bölcsességére és imáira.

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו, וַיֹּאמֶר הָאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים.
(בראשית מט, א)

És Jákob szólította fiait és mondta: „Gyűljetek össze, hadd adjam tudtotokra, mi ér benneteket az idők végén. (1Mózes 49:1.)

...hadd adjam tudtotokra... – וְאֶגִּידָה לָכֶם – El akarta árulni nekik, mikor lesz majd a száműzetés vége, – וְנִסְתַּלְקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה – de ekkor a *Söchiná* (Isteni Jelenlét) elhagyta őt, – וְהִתְחִיל אוֹמֵר דְּבָרִים אַחֲרֵים – és más dolgokról kezdett beszélni.

³⁸ Zsoltárok 21:13.

³⁹ Uo. 60:8.

⁴⁰ Hóseá 6:9.

⁴¹ Azaz a maga áldozatát.

⁴² *Cfánjá* 3:9. vagyis: hogy egységesen szolgálják Őt.

הַקְבִּצוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יִצְחָק, וְשָׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם. (בראשית מט, ב)

Gyülekeztek és hallgassatok Jákób fiai, Hallgassatok Izráel atyátokra.
(1Mózes 49:2.)

רְאוּבֵן בְּכָרִי אַתָּה כֹּהֵי וְרֵאשִׁית אוֹנִי, יְתֵר שְׂאֵת וַיְתֵר עֲזוֹ. (בראשית מט, ג)

Reuvén, te az elsőszülöttem vagy, Eróm és tehetségem zsengéje, Első méltóságra és első hatalomra. (1Mózes 49:3.)

אוֹנִי – tehetségem zsengéje. – Utalás első [csepp] kiontott [magjára], – שְׁלֹא רָאָה קָרִי מִיָּמָיו – ugyanis [ennek előtte] sosem volt éjjeli magömlése.

אוֹנִי – tehetségem. – כֹּהֵי – [oni azt jelenti:] eróm, – כְּמוֹ מְצֹאֵתִי אוֹן לִי – akárcsak a „hatalomra tettem szert”⁴³ – מְרוֹב אוֹנִים – [vagy a] „hatalmának teljessége”⁴⁴ – וַיִּלְאֵן אוֹנִים – [vagy az] „és az erőtlent [nagyon erőssé teszi]”⁴⁵ [szövegrészekben].

יְתֵר שְׂאֵת – Első méltóságra. – רְאוּי הָיִיתָ – „Helyénvaló volt, – לְהִיּוֹת יְתֵר עַל – A לְשׁוֹן נְשִׂאוֹת כְּפִים – „hogy méltóbb legyél fivéreidnél a papságra.”⁴⁶ – אַתְּחִיד בְּכֶהֱנָה שְׂזֹעֵת [szó] a nősziut kápáim [„a kezek felemelése” kifejezés]ből ered.⁴⁷

וַיְתֵר עֲזוֹ – és első hatalomra. – בְּמַלְכוּת – [Vagyis] királyi hatalomra,⁴⁸ – כְּמוֹ וּמִי גָרַם לָךְ לְהַפְסִיד כָּל – „mint a „királyát megerősíti”⁴⁹ [szövegrészben]. – אֵלֶּה – És mi miatt vesztetted el mindezeket?

פָּחוּז כְּמִים אֶל תּוֹתֵר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אֲבִיךָ, אֲזַ חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֶה. (בראשית מט, ד)

Állhatatlan voltál, mint a víz, azért ne légy első, Fölszálltál atyád nyoszolyájára, Szentségtörő voltál – nyoszolyámra szállt ő föl. (1Mózes 49:4.)

⁴³ Hóseá 12:9.

⁴⁴ Jesájá 40:26.

⁴⁵ Uo. 29.

⁴⁶ Azaz, mivel te voltál a legidősebb, helyénvaló lett volna, hogy te és ivadékaid lássák el a Szentély-szolgálatot.

⁴⁷ A kohaniták mindkét kezüket fölemelik a kohanita áldások (*Birkát Kohánim*) elmondásakor.

⁴⁸ Az uralkodói tisztséget is Reuvén törzsének kellett volna megkapnia.

⁴⁹ 1Sámuel 2:10.

פְּחֹז כַּמִּים – Állhatatlan voltál, mint a víz. – הפְּחֹז וְהִבְהֵלָה – A féltelenség és az állhatatlanság, – אֲשֶׁר מֵהֵרֵת לְהִרְאוֹת כַּעֲסֶךָ – amellyel siettel kimutatni haragodat, – כַּמִּים הִלְלוּ הַמַּמְהָרִים לְמְרוּצָתָם – mint ezek a rohanva áramló vizek. – לְכֶךָ – Ezért:

אֵל תֹּתֵר – ne légy első. – אֵל תִּרְכָּבָה לְטוֹל – Nem kapod meg többé – כָּל הַיְתָרוֹת – ezeket a kiváltságokat, amelyek [pedig] téged illeltek. – וַיִּמְהוּ – És hol mutatkozott meg állhatatlanságod?

Fölszálltál atyád nyoszolyájára, Szentségtörő voltál... – אֹתוֹ שִׁעְלָה עַל יְצוּעֵי – [Azaz megszenségtelenítetted] Őt, aki ágyam fölött lebegett, – וְהִיא הַשְּׂכִינָה שֶׁהָיָה דִרְכָּה – [azaz] a Schiná-t, amelynek szokása volt, – לְהִיֹּת עוֹלָה עַל יְצוּעֵי – hogy az ágyam fölött lebegett.

פְּחֹז – Állhatatlan. – שֵׁם דְּבָר הוּא – [A pácház] főnév. – לְפִיכֶךָ טַעְמוֹ לְמַעְלָה – Ezért a hangsúly [a szó] első szótagjára esik, – וְכָלוּ נְקוּד פֶּתַח – és csak *pátách*-hal van vokalizálva. – וְאֵלוֹ הָיָה לְשׁוֹן עֶבֶר – Ha múlt idejű [ige] lenne, – הָיָה נְקוּד חֲצִי קָמֶץ – akkor félig *kámác*-cal lenne vokalizálva, – וְחֲצִי פֶתַח – félig pedig *pátách*-hal,⁵⁰ – וְטַעְמוֹ לְמַטָּה – a hangsúly pedig az utolsó szótagra esne.

עַל שֵׁם – nyoszolyámra. – לְשׁוֹן מִשְׁכָּב – *jöcuá* annyit tesz: nyoszolya,⁵¹ – שְׁמַצִיעִים אוֹתוֹ עַל יְדֵי לְבָדִין וְסִדְיָנִין – mert matracokkal és takarókkal terítik le.⁵² – אִם אֶעְלֶה עַל עַרְשׁ יְצוּעֵי – „nem fekszem le fekvőhelyemre.”⁵³ – אִם וְכִרְתִּיךָ עַל יְצוּעֵי – „Fekvőhelyemen is rád gondolok.”⁵⁴

שְׁמַעוֹן וְלוֹי אַחִים, כְּלֵי חַמָּס מִכְרַתִּיהֶם. (בראשית מט, ה)

Simon és Lévi testvérek, erőszak eszközei a fegyvereik. (1Mózes 49:5.)

שְׁמַעוֹן וְלוֹי אַחִים – Simon és Lévi testvérek... – בְּעֶצֶה אַחַת – egy gondolaton voltak – עַל שְׂכָם – mind Schemet,⁵⁵ – וְעַל יוֹסֵף – mind Józsefet illetően. – וַיֹּאמְרוּ אִישׁ – ...most pedig gyertek, öljük meg... – [Ahogy írva van:⁵⁶] „És szóltak egymáshoz: – וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ – אם תֹּאמַר רְאוּבֵן אוֹ – Kik szóltak egymáshoz? – הֵם – Ha azt mondod Reuvén vagy Jehuda – הֲרִי לֹא הִסְפִּימוּ בְּהַרְיָגְתוֹ – [az nem lehet], hiszen ők nem értettek egyet József megölésével.⁵⁷ – אִם תֹּאמַר בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת – Ha azt mondod a szolgálók gyermekei – הֲרִי לֹא הִיְתָה שְׁנֹאֲתָן שְׁלָמָה – [az sem lehet],

⁵⁰ Azaz a פ alatt *kámác*-cal, a ח alatt pedig *pátách*-hal.

⁵¹ Ti. fekhely.

⁵² Leterítik: מְצִיעִים (*máciim*). A szó gyöke: יצע.

⁵³ Zsoltárok 132:3.

⁵⁴ Uo. 63:7.

⁵⁵ 1Mózes 34:25.

⁵⁶ Uo. 37:19–20.

⁵⁷ Lásd uo. 37:26., 29.

hiszen nekik nem volt teljes a gyűlöletük [Józseffel szemben], – שְׂנֵאָמֶר – ahogy írva van:⁵⁸ – והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגומר – „...és ő [József] társa volt Bilha és Zilpa fiainak...”. – יששכר ויבולון – Jiszáchár és Zevulun – לא היו מדברים – pedig nem beszéltek – על כרחך – az idősebb testvéreik előtt. – על כרחך – Így hát nem maradt más – שמעון ולוי הם – mint Simon és Lévi, – שקראם אביהם אחים – akiket atyjuk „testvéreknek” nevezett [itt].

קְלֵי חָמֶס – Erőszak eszközei. – אַמְנוּת זו שֶׁל רִצְיָה – A gyilkolásnak ez a „mestersége” – חָמֶס הוּא בְּיָדְכֶם – jogtalanul⁵⁹ került birtokukba. – זו מְבֻרַכֶת עֵשׂוּ הִיא זו – Ez Ézsau áldásának részét képezi.⁶⁰ – אַמְנוּת שְׁלוֹ הִיא – Ez az ő mestersége, – וְאַתֶּם וְהִמְנוּ חָמֶסְתֶּם אוֹתָהּ הִמְנוּ – és te elbitoroltad tőle.

מְכֻרְתֵיהֶם – az ő fegyverük. – לְשׁוֹן כְּלֵי זֶיֶן – A möchérotéhem fegyverekre utal. – הַסִּיף בְּלִשׁוֹן יוֹנֵי מַכִּי"ר – A görögben a fegyverre használt szó a מכי"ר. – דָּבָר – A möchérotéhem egy másik magyarázata: – בְּאֶרֶץ מְגוּרָתָם – átmeneti tartózkodásaik⁶¹ földjén – נִהְגוּ עֲצָמָן בְּכָלֵי חָמֶס – hozzászoktak ahhoz, hogy fegyvert használjanak. – כְּמוֹ מְכֻרְתֵיהֶם וּמְלֻדְתֵיהֶם – Mint: „Tartózkodási helyed és szülőfölded.”⁶² – וְזֶה תְּרַגְמוּ שֶׁל אוֹיְנִקְלוּס – Onkelosz is így fordítja.⁶³

בְּסֻדָּם אֵל תְּבֹא נַפְשֵׁי בְּקֻהֶלֶם אֵל תַּחַד כְּבֹדִי, כִּי בְּאַפִּים הִרְגוּ אִישׁ וּבְרִצְנָם עָקְרוּ שׁוֹר.
(בראשית מט, ו)

Tanácsukba ne jöjjön lelkem, Gyűlésükkel ne egyesüljön méltóságom, Mert haragjukban embert öltek, És önkényükben ökröt bénítottak.
(1Mózes 49:6.)

בְּסֻדָּם אֵל תְּבֹא נַפְשֵׁי – Tanácsukba ne jöjjön lelkem. – זֶה מַעֲשֵׂה זְמֵרִי – Ez a Zimri-féle esetre utal. – כְּשֶׁנִּתְקַבְּצוּ שְׁבֹטוֹ שֶׁל שְׁמֻעוֹן – Amikor Simon törzse összegyűlt, – וְאָמְרוּ לוֹ – וְהִבִּיא אֶת הַמִּדְיָנִית לְפָנָי מִשָּׂה – hogy a midjánita nőt Mózes elé vigyék, – אֵת שֶׁעָרְפְּתָהּ מִתּוֹ (ti. מֹזֶסְתוֹל): – „Ez a nő tiltott vagy engedélyezett [mint feleség]? – אִם תֹּאמַר אֲסוּרָה – Ha netán azt mondanád, hogy tiltott, – בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּירָה לָּךְ – akkor neked ki engedte meg, hogy elvedd Jitró leányát?”⁶⁴ – אֵל יִזְכָּר שְׁמִי בְּדָבָר – „Az én nevem ne említettessék ebben az ügyben,

⁵⁸ Uo. 37:2.

⁵⁹ חָמֶס (chámász)

⁶⁰ Lásd fentebb 27:40.

⁶¹ מְגוּרָתָם (mögurátám); a ג és a כ egymással felcserélhetők. Ily módon tehát: מְכֻרְתֵיהֶם (möchérotéhem) – מְגוּרָתָם (mögurátám).

⁶² Jechezkél 16:3.

⁶³ בְּאֶרֶץ תּוֹתְבוּתָהּ (böará totávuthon) – átmeneti tartózkodásuk földjén.

⁶⁴ Az eset teljes leírását lásd Szánhedrin 82a.

[mondja Jákob].” – שְׁנֵאמֶר – [És így is lett,] amint írva van: – זִמְרִי בֶן סְלוּי נָשִׂיא בֵּית אָב – „Zimri, Szálu fia, Simeóni egyik atyai házának fejedelme,”⁶⁵ – וְלֹא כָתַב בֶּן – „[Simon], Jákob fia.”

בְּקִהְלָם – Gyűlésükkel. – אִמִּיקוֹר כּוֹרָח, שֶׁהוּא מִשְׁבֵּטוֹ שֶׁל לֵוִי – Amikor Korách, aki Lévi törzsből való, összegyűjti – אֶת כָּל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן – az egész gyülekezetet Mózes és Áron ellen.

אֵל תִּחַד כְּבֹדִי – ne egyesüljön méltóságom. – „Ott – ne azonosíttassék velük a nevem.” – שְׁנֵאמֶר – Amint írva van: – קָרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קֵהָת – „[Pártot ütött] Kórach, Jichár fia, Kehát fia, Lévi fia,”⁶⁶ – וְלֹא נֶאמַר בֶּן יִצְהָר – és nem említi azt [a szöveg], hogy „Jákob fia.” – אָבֵל בְּדִבְרֵי הַיָּמִים – Míg ugyanakkor a *Krónikák könyvében*, – כְּשֶׁנִּתְיַחֲסוּ בְּנֵי קָרַח עַל הַדְּוִכָן – amikor az „emelvénnyel”⁶⁷ kapcsolatban megörökíti [a Szentírás] Korách családfáját, – נֶאמַר – ez olvasható: – בֶּן לֵוִי בֶּן יִשְׂרָאֵל – „Kórach fia, aki Jichár fia, aki Kehát fia, – aki Lévi fia, aki pedig Izráel fia volt.”⁶⁸

אֵל תִּחַד כְּבֹדִי – ne egyesüljön méltóságom. – אֵל תִּחַד כְּבֹדִי – A *kávod* [méltóság, tisztelet] szó hímnemű, – וְעַל כֵּן חָתַף אֶתְּהָ צְרִיף לְפָרֶשׁ – ezért [az *ál téchád kövodi-t*] úgy kell magyarázni, – כְּמִדְבַּר אֵל הַכְּבוֹד – mintha [Jákob magát] a méltóságot szólítaná meg, – וְאֹמַר – mondván: – אֶתְּהָ כְּבוֹדִי – „Te, méltóságom, – אֵל – „Nem egyesülhetsz velük temetésben”⁶⁹ [szövegrészben].

כִּי כָאֵפֶס הִרְגוּ אִישׁ – Mert haragjukban embert öltek. – אֵלּוֹ חֲמוֹר וְאִנְשֵׁי שָׂכָם – Ez Chámorra utal és Schem férfiaira,⁷⁰ – וְאִינָן חֲשׂוּבִין בְּלָם אֲלָא כְּאִישׁ אֶחָד – de nem több, mint csupán egyetlen emberként tekinti őket [a Szentírás].⁷¹ – וְכֵן הוּא אוֹמַר – „úgy megvered Midjánt, mintha csak egy ember volna.”⁷² – וְכֵן בְּמִצְרַיִם – Hasonlóan, Egyiptommal kapcsolatban: – סוּס וְרוֹכְבוֹ רָמָה בְּיָם – „Ó, ki a lovat és lovasát a tengerbe temette.”⁷³ – זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ – Ez a midrási magyarázat. – וּפְשׁוּטוֹ – A [szövegrész] egyszerű magyarázata azonban [a következő]: – אֲנָשִׁים הִרְבָּה קוֹרָא אִישׁ –

⁶⁵ 4Mózes 25:14.

⁶⁶ Uo. 16:1.

⁶⁷ A lévíták, miközben a Szentélyben az éneklés szolgálatát végezték, egy emelvénnyel álltak.

⁶⁸ 1Krónikák 6:22-23.

⁶⁹ Jesájá 14:20.

⁷⁰ De akkor miért egyes számban utal rájuk a szöveg: „embert”?

⁷¹ Simon és Lévi erejéhez viszonyítva.

⁷² Bírák 6:16.

⁷³ 2Mózes 15:1.

Sok emberre lehet „[egy] ember”-ként utalni, – כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ – amikor mindegyiket egyénekként tekintjük: – בְּאַפָּם הָרְגוּ – haragjukban minden egyes embert megöltek, – כָּל אִישׁ שֶׁכָּעַסוּ עָלָיו – akikre haragudtak. – וְכֵן וּלְמַד לְטָרֵף טָרֵף – Hasonlóan: „megtanult zsákmányt ejteni, – אָדָם אָכַל – embert [azaz: embereket] is evett.”⁷⁴

רָצוּ לְעַקֹּר אֶת יוֹסֵף – És önkényükben ökröt bénítottak. – [Jelentése:] Meg akarták semmisíteni Józsefet, – שֶׁנִּקְרָא שׁוֹר – akit „ökör”-nek neveznek, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ – „Elszülött ökre csupa méltóság;”⁷⁵ – עֲקָרוּ אֲשֵׁירֵטִי״ר בְּלִעָז – Az *ikru* szó ófranciául *esjareter*. – לְשׁוֹן אֶת – Hasonló ahhoz, hogy „Vágd át [tőákér] lovaik inát.”⁷⁶

אָרוּר אָפֶם כִּי עָז וְעִבְרַתְּם כִּי קִשְׁתָּהּ, אַחְלָקֶם בְּיַעֲקֹב וְאַפְיָצִם בְּיִשְׂרָאֵל. (בראשית מט, ז)

Átkozott legyen a haragjuk, mert erős, És fellobbanásuk, mert kegyetlen volt. Elosztom őket Jákobban, És elszórom őket Izráelben. (1Mózes 49:7.)

אָרוּר אָפֶם כִּי עָז – Átkozott legyen a haragjuk, mert erős. – אֶפְלוּ בְשַׁעַת – Még miközben feddésben részesítette őket, – לֹא קָלַל אֶלָּא אָפֶם – akkor is csupán a haragjukat átkozta. – וְזֶהוּ שֶׁאֱמַר בְּלִעָז – Erre gondolt Bileám is, amikor azt mondta: – מָה אֶקַּב לֹא קִבַּהּ אֵל – „Hogyan átkozzam meg azt, akit nem átkozott meg Isten?”⁷⁷

אֶלְכֻלֵּינִי – Elosztom őket Jákobban. – אֶפְרִידֶם זֶה מְזֵה – Elkülönítem őket egymástól, – שְׁלֹא יִהְיֶה לְוֵי בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים – minélfogva Lévi nem lesz [külön] számon tartva a törzsek között, – וַיְהִי הֵם חֲלוּקִים – s ily módon [Lévi és Simon] el lesznek választva. – דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – אֵין לָהּ עֲנִיִּים וְסוֹפְרִים וּמְלַמְדֵי – Nem lesznek sem szegények, sem írnokok, sem pedig tanítók, – אֶלָּא – csakis olyanok, akik Simontól származnak, – כְּדִי שִׁיְהִיוּ נְפוּצִים – azért hogy legyenek szétszórva [az országban].⁷⁸ – וְשִׁבְטוֹ שֶׁל לְוֵי עֲשָׂאוּ – Lévi törzsével kapcsolatban pedig meghagyta, – מִחֲזֵר עַל הַגְּרִנוֹת – hogy szerűskerttől szerűskertig vándoroljon – וְלְתְרוֹמוֹת וְלְמַעֲשָׂרוֹת – és begyűjtse a *trumá*-t⁷⁹ és a tizedet⁸⁰. – נִתֵּן לוֹ – [Jákob Lévi] szétszóródását tiszteletreméltóbb módon rendezte el.

⁷⁴ *Jechezkél* 19:3. Lásd a fentebb 19:3-hoz írt Rási-kommentárt.

⁷⁵ *5Mózes* 33:17.

⁷⁶ *Jósuá* 11:6.

⁷⁷ *4Mózes* 23:8. Mivel Isten nem engedte, hogy Jákob megátkozza őket.

⁷⁸ A szegényeknek, az írnokoknak és a tanítóknak, ahhoz, hogy meg tudjanak élni, településről településre kell vándorolniuk.

⁷⁹ A *trumá* az éves termésnek az a része, amely a Lévi törzsből származó kohánitákat illeti.

⁸⁰ A tized, a *מַעֲשֵׂר רִישׁוֹן* (*máászér rison*) az éves termésnek az a része, amely a lévítákat illeti.

יְהוּדָה אֲתָהּ יוֹדוּךָ אַחֲרֶיךָ יָדְךָ בְּעַרְףְּ אֵיבֶיךָ, יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ. (בראשית מט, ח)

Te, Jehuda, téged dicsőítenek testvéreid. Kezed ellenségeid nyakán lesz, Leborulnak előtted atyád fiai. (1Mózes 49:8.)

לְפִי – **Te, Jehuda, téged dicsőítenek testvéreid...**⁸¹ – יהוּדָה אֲתָהּ יוֹדוּךָ אַחֲרֶיךָ – בְּקִנְטוּרִים – שֶׁהוֹכִיחַ אֶת הָרֵאשׁוֹנִים – kemény szavakkal, – הִתְחִיל יְהוּדָה נְסוּג לְאַחֲרָיו – [mire] Jehuda elkezdett hátrálni, – שְׁלֹא יוֹכִיחֵנוּ עַל מַעֲשֵׂה תְמָר – nehogy őt is megdorgálja a Támárral kapcsolatos incidens⁸² miatt; – וַיְקִרְאוּ יַעֲקֹב בְּדַבְרֵי רִצְוֵי – mire aztán Jákob megnyugtató szavakkal szólt hozzá: – יְהוּדָה לֹא אֲתָהּ כְּמוֹתָם – „Jehuda, te nem olyan vagy, mint ők.”

[Ez] – בִּימֵי דָוִד – **...Kezed ellenségeid nyakán lesz...** – יָדְךָ בְּעַרְףְּ אֵיבֶיךָ – Dávid⁸³ napjaiban [következett be], – שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:⁸⁴ – וְאוֹיְבֵי תַתָּה לִי עַרְףְּ – „És nyakszirttel fordítod felém ellenségeimet.”⁸⁵

– מִיַּד אֲבֹתָם – **...atyád fiai.** – עַל שֶׁמֶ שְׁהִיוּ מְנַשִּׁים הֶרְבֵּה – Mivel különböző feleségektől [születtek], – לֹא אָמַר בְּנֵי אָמֶךָ – nem azt mondta, hogy „anyád fiai”, – כַּדָּרְךָ שֶׁאָמַר יִצְחָק – mint hajdan Izsák mondta.⁸⁶

גּוֹר אַרְיֵה יְהוּדָה מְטָרְךָ בְּנֵי עֲלִיתָ, כָּרַע רַבֵּן כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימָנוּ. (בראשית מט, ט)

Ifjú oroslán Jehuda; Zsákmányolásból jöttél fel fiam! Letérdelt, lehevert mint oroslán, És mint nőtény oroslán, ki kelti fel őt? (1Mózes 49:9.)

– בְּתַחֲלָה גּוֹר – **Ifjú oroslán.**⁸⁷ – עַל דָּוִד נִתְנַבֵּא – Dávidról profétált. – [Dávid] először olyan lesz, mint egy fiatal oroslán: – בְּהִיּוֹת שְׂאוֹל מֶלֶךְ עָלֵינוּ – „amikor Saul volt a királyunk, – אֲתָהּ הָיִיתָ הַמוֹצִיא וְהַמְבִּיא אֶת יִשְׂרָאֵל – te vezetted harcba, és hoztad vissza Izráelt.”⁸⁸ – וְלְבִסוּף אַרְיֵה – És végül olyan lesz, mint egy felnőtt oroslán, – וְזָהוּ שֶׁתַּרְגָּם – amikor királlyá teszik maguk fölé. – אֲוֹנֶקְלוֹס שֶׁלְטוֹן יְהָא – Erre gondolt Onkelosz is, amikor így fordította [a verset]: – בְּשִׁרְיָא – „Uralom lesz az elején,” – בְּתַחֲלָתוֹ – [vagyis] az ő [pályája] elején.

⁸¹ A „te/téged” ismétlődő kifejezés a következőre utal: „Ami téged illet, te más leszel.”

⁸² Uo. 38.

⁸³ Aki Jehuda leszármazottja volt.

⁸⁴ 2Sámuel 22:41.

⁸⁵ Azaz ellenségeim hátat fordítottak nekem, miközben menekültek.

⁸⁶ 1Mózes 27:29.

⁸⁷ Valójában a גּוֹר (gur) önmagában fiatal oroslánt jelent, az אַרְיֵה (árjé) pedig felnőtt oroslánt.

⁸⁸ 2Sámuel 5:2. Dávid vezette Izrael seregeit.

מִטָּרֶף – Zsákmányolásból [jöttél] fel. – מִמָּה שֶׁחֲשַׁדְתִּיךָ – Abból, amivel gyanúsítottalak, – בְּטָרֶף טָרַף יוֹסֵף – [amikor azt mondtam:] „bizonyosan széttépte Józsefet.” – תִּיָּה רָעָה אֲכַלְתָּהּ – „vadállat falta fel,”⁸⁹ – וְזֶהוּ יְהוּדָה – és ezzel Jehudára utalt, – שְׁנִמְשַׁל לְאַרְיָה – akit oroszlánhoz hasonlítanak.

בְּנֵי עֲלִית – jöttél fel fiam. – סִלַּקְתָּ אֶת עֲצָמֶיךָ – „Megtartóztattad magad [a gyilkolástól], – וְאָמַרְתָּ מָה בָּצַע וְגוֹמֵר – és azt mondtad: » Mi haszna, stb.«⁹⁰ – וְכֵן בְּהִרְגִית תָּמַר – És ugyanígy [cselekedett], amikor Támár halálra lett ítélve, – שֶׁהוּדָה צָדָקָה מִמֶּנִּי – s ő [ti. Jehuda] beismerte: „Igazabb ő nálamnál.”⁹¹ – לְפִיכֶךָ – Ezért hát:

כָּרַע רֶכְבֵּךָ וְגוֹמֵר – Letérdelt, lehevert, stb. – בֵּימֵי שְׁלֹמֹה – [Ez] Slamon idejében [következett be]: – אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְגוֹמֵר – „mindenki a maga szőlője [és fügefája] alatt, stb.”⁹²

לֹא יִסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֶק מִבֵּין רִגְלָיו, עַד כִּי יָבֵא שִׁילָה שִׁילּוֹ וְלוֹ יִקָּהֵת עַמִּים. (בראשית מט, י)

Nem fog távozni a kormánypálca Jehudától, Sem a törvénytől térdei közül, Míg el nem jön Silóba, És övé nem lesz a népek gyülekezete. (1Mózes 49:10.)

לֹא יִסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה – Nem fog távozni a kormánypálca Jehudától.⁹³ – אֶלּוֹ רֵאשֵׁי גְלִיּוֹת שִׁבְבָבֶל – [Dávid háza után] ez a babilóniai exilarchákra⁹⁴ utal, – שְׂרָרִים אֶת הָעָם בְּשִׁבְט – akik kormánypálccal uralkodtak a nép fölött, – שִׁמְמָנִים עַל פִּי הַמַּלְכוּת – mivel királyi hatalommal ruházták fel őket.

וּמַחֲקֶק מִבֵּין רִגְלָיו – Sem a törvénytől térdei közül. – תַּלְמִידִים – [Utalva ezzel] a Tóra-tudósokra, – אֶלּוֹ נְשִׂאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – akik Erec Jisráél fejedelmei voltak.⁹⁵

⁸⁹ Fentebb 37:33.

⁹⁰ Uo. 26.

⁹¹ Uo. 38:26.

⁹² 1Királyok 5:5. Vagyis Izrael minden lakosa békében és biztonságban élt.

⁹³ De hiszen Izraelnek egészen Saulig egyáltalán nem is volt királya!

⁹⁴ Az exilarchák a Második Szentély pusztulását követő időszak babilóniai zsidóságának vezetői voltak.

⁹⁵ A „törvénytől” [azaz törvényhozó] egy olyan hatalommal bíró személyre utal, aki rendeleteket ad ki ugyan, de rangban és tényleges hatalomban alatta áll annak a személynek, akire a szöveg a „kormánypálca” szóval utal. A fejedelmek hatalma azért volt alacsonyabb szintű, mint az exilarcháké, mert ez utóbbiakat a „kormányzat” ruházta fel hatalommal.

שִׁילָה – עד כִּי יבֹא שִׁילָה – Míg el nem jön Silóba. – Ez a Messiás Királyra utal, – שְׁהַמְלוּכָה שָׁלוֹ – akinek királysága akkor fog fennállni. – וְכֵן תִּרְגְּמוּ – Van [ennek] egy midrási magyarázata: – שִׁילָה שִׁי לוֹ – A silo [egy szóösszetétel, amely] a *sáj lo* [szavakból] áll,⁹⁶ – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – „יֹבִילוּ שִׁי לְמוֹרָא – „Vigyetek ajándékot a Félelmetesnek.”⁹⁷

אֶסְפַּת הָעַמִּים – És övé nem lesz a népek gyülekezete. – [A *jikhát ámim* azt jelenti, hogy] népek gyülekezete. – אֶסְפַּת הָעַמִּים – A יְהוָה עֵקֶר הַיָּסוּד – A יְהוָה egyike a [יקה] gyökbetűinek,⁹⁸ – כְּמוֹ יַפְעֻתָךְ – akárcsak a *jifátechá*⁹⁹ [„Szépségedben”] szóban. – וּפְעָמִים שְׁנוּפְלֵת מִמֶּנּוּ – [A יְהוָה gyökbetű] néha kiesik,¹⁰⁰ – וְזֶה אֶסְפַּת הָעַמִּים – [de amúgy] számos olyan gyökbetű van, amely így „működik,” – וְהֵם נִקְרָאִים עֵקֶר נֹפֵל – és ezeket úgy hívják, hogy *ikár nofél* [azaz: kiesett / kihagyott gyökbetű]; – כְּגֹן נוֹ”ן שֶׁל נוֹגֵף וְשֶׁל נוֹשֵׁף – [ilyen] például a *nogéf*¹⁰¹ és a *noséch*¹⁰² -ja – וְאַלְ”ף שֶׁבְּאַחֲרֵי הַבְּאֲזוּיָם – és az *áhuváti böáznéchem*¹⁰³ -ja, – וְשֶׁבְּאַחֲרֵי הַחֲבֵר – és az *ivchát chárev*¹⁰⁴ [א-ja], – וְאַסּוּדָה שְׁמֵן – és a *vóászuch sámén*¹⁰⁵ [א-ja]. – אֶפְסָה עַמִּים – Ebben az esetben is, a *jikhát ámim* jelentése: népek gyülekezete,¹⁰⁶ – שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ – amint írva van: „Keresni fogják a népek.”¹⁰⁷ – וְדוּמָה לוֹ – [A *jikhát*] hasonló jelentéssel bír az – אֶסְפַּת הָעַמִּים – „A szemet, amelyik csúfot úz apjából, s lenézi anyjának élemedett korát”¹⁰⁸ [szövegrészben], – לְקִבּוּץ קְמָטִים שֶׁבְּפִיָּה מִפְּנֵי זְקֻנָּה – [ahol a *likhát* szó] az előrehaladott kora miatt az arcán összegyűlt ráncokra [utal]. – וּבִתְלֻמוֹד – És a Talmudban [szintén találkozunk a *jikhát* szóval]: – וְיִתְבְּי וּמִקְהוֹ אֶקְהָא – „Leültek és

⁹⁶ [Jelentése:] „ajándék neki”

⁹⁷ *Zsoltárok* 76:12. Amikor eljön a Messiás, a világ népei ajándékokat visznek majd neki. (*Brésit rábá* 96:10.)

⁹⁸ A ה pedig a birtokos szerkezet [*status constructus*] szuffixuma.

⁹⁹ A יפּע gyökből. *Jechezkél* 28:17.

¹⁰⁰ Mint például a הופיע (*hofiá*) szóban a הופיע מְהָר פָּאָרָן (*hofiá méhár Párán*) [„Felragyogott Párán hegye felől”] szövegrészben (*5Mózes* 33:2.).

¹⁰¹ Üt/sújt.

¹⁰² Harap.

¹⁰³ *Jób* 13:17. „fületekkel magyarázatomra”

¹⁰⁴ *Jechezkél* 21:20. „a kard hegyét”

¹⁰⁵ *2Királyok* 4:2. „egy korsó olaj”

¹⁰⁶ Mely kifejezésben a יקה (*jikhát*) nem ige, hanem főnév.

¹⁰⁷ *Jesájá* 11:10.

¹⁰⁸ *Példabeszédek* 30:17.

gyülekezeteket tartottak – בְּשׂוּקֵי דְנְהַרְדְּעָא – Nehardea piacterein.¹⁰⁹ – בְּיָבֻמוֹת – A [Talmud] *Jövámot* traktátusában¹¹⁰. – וַיְכוּל הָיָה לוֹמַר קְהִילַת עַמִּים – Állhatott volna az is a versben, hogy „népek gyülekezete.”

אֶסְרֵי לְגַפְּן עִירָה עִירוֹ וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֲתָנוּ, כַּבֵּס בֵּינָן לְבִשׁוֹ וּבְדָם עֲנָבִים סוֹתָה סוֹתָו. (בראשית מט, יא)

A szőlőtőhöz köti csikáját, És a venyigéhez szamara kölykét, Borban mossa ruháját, És a szőlő véreben takaróját. (1Mózes 49:11.)

אֶסְרֵי לְגַפְּן עִירָה – A szőlőtőhöz köti csikáját. – נִתְנַבֵּא עַל אֶרֶץ יְהוּדָה – Jehuda földjéről profétált, – שִׁפְתָּהּ מוֹשְׁכַת יַיִן כְּמַעְיָן – hogy mint forrásból fakad majd belőle a bor. – אִישׁ יְהוּדָה יֵאָסֹר לְגַפְּן עִיר אֶחָד – Egy Jehuda-beli férfi kiköti szamarát egy szőlőtőhöz – וַיִּטְעֲנֶנּוּ מִגַּפְּן אַחַת – és megrakja [csupán] egyetlen tő [fürtjeivel], – וּמִשׁוּרֵק אֶחָד – és [csupán] egyetlen venyige [fürtjeivel] pedig – בֶּן אֶתוֹן אֶחָד – szamara kölykét [rakja meg].

שִׂרְקָה – venyigéhez. – וְזִמְרָה אֲרָכָה – [A *szoréká* szó jelentése:] hosszú ág, – קוֹרֵייד"א בְּלֵעַז – ófranciául *corjede*.

כַּבֵּס בֵּינָן – Borban mossa [ruháját]. – כָּל זֶה לְשׁוֹן רַבּוּי יַיִן – Mindezek a bőséges bor[termésre] utalnak.

סוֹתָה – ruháját. – לְשׁוֹן מִין בְּגָד הוּא – [A *szuto* szó] egy bizonyos fajta ruházatot jelent, – וְאֵין לוֹ דְמִיּוֹן בְּמִקְרָא – de a Szentírásban nincs semmi hozzá hasonló.

אֶסְרֵי – köti. – כְּמוֹ אוֹסֵר – Az *oszri* ugyanaz, mint az *oszér*. – דְּגַמְתַּת מְקִימֵי מַעְפָּר – [Alakilag] megegyezik [a *mökimi*¹¹¹ szóval] a „Fölemeli a porból a nincstelent”¹¹² – הַיּוֹשֵׁבִי בְּשָׁמַיִם – [vagy a *hájosvi*¹¹³ szóval] az „aki a mennyben laksz”¹¹⁴ [szövegrészekben]. – וְכֵן בְּנֵי אֲתָנוּ כְּעֵינֵן זֶה – És ugyanez igaz a *bni átono* [szókapcsolatra is¹¹⁵].

– וַאֲוִינְקָלוּס תְּרַגְּם – Onkelosz úgy magyarázza [ezt a verset], – בְּמִלְךָ הַמְּשִׁיחַ – mint ami a Messiás Királyra utal: – גַּפְּן הֵם יִשְׂרָאֵל – a *gefen* [szőlőtő] Izraelt¹¹⁶ jelképezi, – עִירָה זוֹ יְרוּשָׁלַיִם – az *iro* [az ő városa] Jeruzsálemet jelképezi, – שִׂרְקָה יִשְׂרָאֵל – a *szoréká* [venyige] Izraelt jelképezi, – וְאַזְכִּי נִטְעַתִּיךָ שׁוּרֵק – [akárcsak a következő

¹⁰⁹ *Jövámot* 110a.

¹¹⁰ 110b.

¹¹¹ A *מְקִימֵי* (*mékim*) helyett.

¹¹² *Zsoltárok* 113:7.

¹¹³ *הַיּוֹשֵׁב* (*hájosév*) helyett.

¹¹⁴ *Uo.* 123:1.

¹¹⁵ Amely a *בְּנֵי אֲתָנוּ* (*ben átono*) helyett áll.

¹¹⁶ Lásd *Zsoltárok* 80:9.

versben:] „úgy ültettek el, mint nemes szőlővesszőt.”¹¹⁷ – **בְּנֵי אָתוֹנוֹ** – A *bni átono*-t [Onkelosz a következőképpen fordítja:] – **יִבְנוּן הַיְכָלִיָּה** – „Fölépítik az ő szentélyét,” – **לְשׁוֹן שַׁעַר הָאֵיתוֹן** – [ahol az *átono*] a *Jechezkél könyvében*¹¹⁸ [található] *sáár háiton*¹¹⁹-ra utal.

– **וְעוֹד תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אַחֲרֵיהֶם** – [Onkelosz] ezt még egy másik módon is magyarázza: – **גִּפְּן אֱלוֹ צַדִּיקִים** – a *gefén* [szőlőtő] az igazakat jelképezi. – **בְּנֵי אָתוֹנוֹ** – **עַבְדֵי אוֹרֵיָּתָא בְּאֶלְפִין** – A *bni átono* azokat, akik a Tórával foglalkoznak, – **עַל שֵׁם** – mégpedig [a következő versben kifejezett] gondolat alapján: – **רוֹכְבֵי אֲתָנוֹת צְחוּרוֹת** – „Akik fehér nőtény szamarakon nyargalnak.”¹²⁰ – **כִּבְּסֵ בִיַּיִן** – A *kibész bájájin*-t [a következőképpen magyarázza]: – **יְהֵא אַרְגָּוֹן טַב לְבוֹשׁוּהֵי** – „Ruháik finom bíborszín gyapjúból készülnek majd,” – **שֶׁצְבוּעוֹ דּוּמָה לִיַּיִן** – melyeknek színe akár a boré. – **וְצַבְעוֹנֵיִן** – A „színezett ruhák” [Onkelosznál] – **הוּא לְשׁוֹן סוּתָה** – a *szuto* só fordítása, – **וּמִסִּתָּה בְּהֵן אֶת הַזָּכָר** – hogy elcsábítsa [mőszitá] a férfit, – **לְתֵן עֵינָיו בָּהּ** – hogy az [ti. a férfi] felfigyeljen rá. – **וְאָרַךְ רַבּוֹתֵינוּ בְּתַלְמוּד** – Bölcseink maguk is úgy magyarázzák [a *szuto* szót] a Talmudban, – **לְשׁוֹן הַסִּתָּת שְׂכָרוֹת** – mint a mámor csábítását; – **בְּמַסְכַּת כְּתוּבוֹת** – a *Kötubot traktátusban*¹²¹: – **וְעַל הַיַּיִן** – „Ami pedig ezt a bort illeti, – **שָׁמָא תֵּאמַר אֵינוֹ** – **תַּלְמוּד לּוֹמַר סוּתָה** – a Szentírás azt mondja róla: *szuto* – csábítás.”

חֻקְלֵי עֵינַיִם מֵיַיִן, וּלְבָן שְׂנַיִם מִחֻלָּב. (בראשית מט, יב)

Szeme vörös a bortól, És fogai fehérek a tejtől. (1Mózes 49:12.)

חֻקְלֵי – vörös. – **לְשׁוֹן אֲדָם** – [*cháchlili*] pirosságra utal, – **כְּתִרְגוּמוֹ** – amint Onkelosz [is] fordítja [*jösámkun* – vörösek (a szemei)]. – **וְכֵן לְמֵי חֻקְלֵי לוֹת עֵינַיִם** – Hasonlóan: „Kinek vörös a szeme?”¹²² – **הַרְרָה שׁוּתֵי יַיִן** – [A vörösséget a borral társítják,] mert általános [jelenség] azoknál, akik bort isznak, – **עֵינֵיהֶם מְאֲדִימִין** – hogy a szemük bevörösödik.

מִחֻלָּב – a tejtől. – **מְרוֹב חֵלָב** – A sok tejtől, – **שִׁיָּהָא בְּאַרְצוֹ מְרַעָה טוֹב** – mert földjén jó legelők adódnak majd – **לְעֵדְרֵי צֹאן** – juhnyájainak. – **וְכֵן פְּרוּשׁ הַמְקָרָא** – A

¹¹⁷ Jeremiás 2:21.

¹¹⁸ 40:15.

¹¹⁹ A Szentély kapuja.

¹²⁰ *Bírák* 5:10. Lásd az *Éruvin* 54b-t, ahol a Talmud kifejti, hogy az „Akik fehér nőtény szamarakon nyargalnak” a Tóra-tudósokra utal, akik településtől településig utazgatva tanítják a Tórárt. A „fehér nőtény szamarak” jelképezik a diákjaiknak tartott Tóra-magyarázataikat, amelyek fénylően világítanak, akár a déli napsugár.

¹²¹ 111b.

¹²² *Példabeszédek* 23:29.

verset tehát a következőképpen kell értelmezni: – אָדום עֵינִים יְהֵא – vörös szemek lesznek – מְרוֹב יַיִן – a sok bornak köszönhetően, – וּלְבָן שֵׁנִים יְהֵא מְרוֹב חֵלֶב – és fehér fogak a sok tejnek köszönhetően. – וּלְפִי תְּרַגְּמוּ עֵינִים לְשׁוֹן הָרִים – Onkelosz szerint az *éjnájim* – szemek [szó], a hegyekre utal, – שְׁמֵשֵׁם צוֹפִים לְמַרְחֹק – mert azokról az ember messzire lát.

– וְעוֹד תְּרַגְּמוּ בְּפָנִים אַחֲרֵיהֶם – De másféle magyarázatot is ad: – לְשׁוֹן מַעֲיָנוֹת – miszerint az *éjnájim* a forrásokra [*májánot*] utal – וְקִלְוֹחַ הַיְקָבִים – és a borsajtókból kiömlő [szőlőlére]. – נַעְוֵהִי – Az [Onkelosz által használt] *náávohi* szó – יְקָבִים שְׁלוֹ – az „ő borsajtóira” [utal]; – וּלְשׁוֹן אַרְמֵי הוּא בְּמַסְכַּת עֲבוּדָה זָרָה – ez egy az *Ávodá zárá* traktátusban¹²³ [található] arámi szó: – נַעְוָא אַרְתָּחוּ – „Az erjesztőkádat [*nááúv*] forrásban lévő vízzel kell kimosni.” – יַחְוֹרֵן בְּקַעֲתֵיהָ – A *bikáté* [„völgyei” szó, amelyet Onkelosz a] „völgyei legyenek fehérek” [szövegrészben használ], – תְּרַגְּםוּ – az ő [ti. Onkelosz] fordítása a [versben található] *sinájim* [fogak] szóra; – לְשׁוֹן עֵינֵי הַסְּלָעִים – ugyanazt jelenti, mint az, hogy *siné hászláim*.¹²⁴

וּבֹלֵן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁפֹן, וְהוּא לְחוֹף אֲנִיּוֹת וַיִּרְכָּתוּ עַל צִידָן. (בראשית מט, יג)

Zevulun a tenger partján lakik, és a hajók kikötője lesz; vége pedig Cidonig nyúlik el. (1Mózes 49:13.)

[Azaz] – עַל חוֹף יַמִּים תִּהְיֶה אֶרְצוֹ – **...a tenger partján lakik...** – לְחוֹף יַמִּים – földje a tenger mentén terül majd el.¹²⁵

– אַחֲרָיו חוֹף כְּתַרְגוּמוֹ סָפָר – A *chof* szó – ahogyan Onkelosz fordítja – határt jelent. – מַרְקָא בְּלַעַז – Ófranciául *marche* [határ].

– וְהוּא – [A tenger parti letelepedés arra utal, hogy] *ó* [Zevulun] – יִהְיֶה מְצוּי תְּדִיר – אַל חוֹף אֲנִיּוֹת בְּמִקּוֹם הַנֶּמֶל – mindig ott lesz majd a tengerparti kikötőkben, – וּמְצִיא מְזוֹן לְשִׁבְט – ahová a hajók különféle árukat szállítanak. – בְּפִרְקֵי מְטָא – Zevulun ugyanis kereskedelemmel foglalkozott, – וְהֵם עוֹסְקִים בְּתוֹרָה – és élelemmel látta el Jiszáchár törzsét, – וַיִּשְׁכֶּר – akik a Tóra tanulmányozásával voltak elfoglalva. – הוּא שְׁאֲמַר מֹשֶׁה – Erre utalt Mózes, amikor azt mondta:¹²⁶ – שְׂמַח וּבֹלֵן בְּצִאתְךָ – „Örvendezz Zevulun kimeneteledkor – וַיִּשְׁכֶּר – és Jiszáchár sátraidban.” – וּבֹלֵן יוֹצֵא בְּפִרְקֵי מְטָא – Zevulun elmegy

¹²³ 74b.

¹²⁴ 1Sámuel 14:4. Azaz a sziklaszirtek közötti hasadékok – ez utalás a *völgyekre*, amelyek bizonyos értelemben hegyek közötti hasadékok.

¹²⁵ A *לְחוֹף* (*löchof*, szó szerint: „a parthoz”) *ל'* prefixuma ugyanaz, mint az (*על* – *ál*) – „*nál/nél* vagy „*-on/-en/-ön*”.

¹²⁶ 5Mózes 33:18.

kereskedni, – וַיִּשְׁכַּר עוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּאֵהָלִים – Jiszáchár pedig sátraiban marad Tórárt tanulni.¹²⁷

סוֹף גְּבוּלוֹ יִהְיֶה סְמוּךְ לְצִדוֹן – **...vége pedig Cidonig nyúlik el.** – וַיִּרְכְּתוּ עַל צִיּוֹן – [Vagyis:] Területének vége Cidon közelében lesz. – וַיִּרְכְּתוּ סוּפוֹ – A *jerech* szó néha „vég”-et jelent, – כְּמוֹ וּלְיִרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן – mint: „A Hajlék *vége* (*ulőjάρχószé* – hátsó fala) számára.”¹²⁸

וַיִּשְׁכַּר חָמור גָּרם, רִבְּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים. (בראשית מט, יד)

Jisszákár csontos szamar, Hever a határok között. (1Mózes 49:14.)

חָמור בְּעַל עֲצָמוֹת – **Jisszákár csontos szamar.** – וַיִּשְׁכַּר חָמור גָּרם – [A *Jiszáchár chámor gárem* azt jelenti:] Jiszáchár csontos szamar, – סוּבֵל עוֹל תּוֹרָה – a Tóra jármát hordozza, – כְּחָמור חֲזַק שְׂמֵטְעִינִין אוֹתוֹ מִשָּׂא כְבֵד – akárcsak egy erős szamar, amelyet súlyos teherrel raktak meg.

כְּחָמור הַמְהֵלֵךְ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה – **Hever a határok között.** – וַיִּרְבֵּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתִים – Akár egy szamar, amely éjjel-nappal úton van – וְאֵין לוֹ לִינָה בְּבֵית – és nincs hol megpihennie benn a házban, – וּכְשֶׁהוּא רוֹצֵה לָנוּחַ – ezért aztán amikor pihenni akar, – בְּתַחוּמֵי הָעִירוֹת – azaz a városok határai között, – שְׂמוּלֵיךְ שָׁם פָּרַקְמִטָּא – ahová árut szállít.

וַיֵּרָא מְנַחָה כִּי טוֹב וְאֵת הָאָרֶץ כִּי נַעֲמָה, וַיֵּט שְׁכָמוֹ לְסַבֵּל וַיְהִי לָמָס עֶבֶד. (בראשית מט, טו)

Látta a nyugalmat, hogy jó, És a földet, hogy kellemes, Lehajtotta vállát teherhordásra, És robotoló szolgává lett. (1Mózes 49:15.)

וַיֵּרָא מְנַחָה כִּי טוֹב – **Látta a nyugalmat, hogy jó.** – רָאָה לְחֻלְקוֹ – [Azaz] látta, hogy az ő öröksége [Erec Jiszráélben] – אֶרֶץ מְבוֹרְכַת וְטוֹבָה לְהוֹצִיא פְּרוֹת – egy áldott és jól termő földdarab.

לָמָס עֶבֶד – **robotoló szolgává.** – לְסַפֵּק לָהֶם הוֹרָאוֹת שֶׁל תּוֹרָה – [Azaz] ő hozott döntéseket tórai kérdésekben – וְסִדְרֵי עֲבוּרִין – és a szökőévek rendjét illetően. – וַיִּרְעִי בֵּינָה לְעַתִּים – ott voltak, akik felismerték az alkalmas időt, – וַיִּשְׁכַּר – Amint írva van: – וַיִּשְׁכַּר – „Jiszáchár fiai közül – וַיִּשְׁכַּר – és tudták, mit kell tennie Izráelnek: – רְאֵשֵׁי סִנְהֶדְרָאוֹת – kétszáz főember –”¹²⁹

¹²⁷ Ez a forrása annak a hagyományos zsidó modelnek, amely a Tóra tanulmányozóinak és támogatóinak kapcsolatában meg van, Zevulun és Jiszáchár szövetségéhez hasonlóan. Amikor valaki a Tóra tanulmányozóit támogatja, akkor a tanulás „érdemében ő is osztozik”, és „olyannak számít, mintha jó maga is tanulna” (*Sulchán áruch, Jore déa* 246:1. Rómá).

¹²⁸ 2Mózes 26:22.

¹²⁹ 1Kronikák 12:33.

[utalva] a kétszáz fős Szánhedrinre, – הָעֵמִיד – amelyről ő [ti. Jiszáchár] gondoskodott. – וְכָל אַחֵיהֶם עַל פִּיהֶם – „És parancsnokságuk alatt egész rokonságuk.”¹³⁰

וַיֵּט שְׂכָמוֹ – Lehajtotta vállát. – הִשְׁפִּיל שְׂכָמוֹ – [Jelentése:] leengedte a vállát, – כְּמוֹ וַיֵּט שְׂמִימִים – akárcsak az „és lehajtotta az égboltozatot”¹³¹ – הָטוּ אֲזַנְנָם – [vagy a] „fordítsátok felém fületeket”¹³² [szövegrészekben]. – וְאוֹנְקְלוֹס תַּרְגָּם בְּפָנִים אַחֲרֵימֵם – Onkelosz ezt másképp fordítja: – וַיֵּט שְׂכָמוֹ לְסָבּוֹל מְלֻחָמוֹת – „Leengedte a vállát,” hogy hadba szálljon – וְלִכְבוֹשׁ מְחֻזּוֹת – és területeket foglaljon el, – שְׂהֵם יוֹשְׁבֵימָם עַל – mert ők a határvidéken laknak. – וַיְהִי הָאוֹיֵב כְּבוֹשׁ תַּחְתָּיו – És az ellenség alávetett neki, – לְמַס עוֹבֵד – mint egy szerződéses munkás.

דָּן יָדִין עָמוֹ, כְּאַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל. (בראשית מט, טז)

Dán jogot szerez népének, Mint Izráel törzsei közül egy. (1Mózes 49:16.)

דָּן יָדִין עָמוֹ – Dán jogot szerez népének.¹³³ – יִנְקוּם נִקְמַת עָמוֹ מִפְּלִשְׁתִּים – [Jelentése:] Megtorolja a filiszteusok részéről népét ért megtorlást, – כְּמוֹ כִּי יָדִין ה' – mint a „Mert az Örökkévaló ítélni fog [jádín] népéről”¹³⁴ [szövegrészben].

כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כְּאַחַד עָמוֹ – Mint Izráel törzsei közül egy. – וְאֶת כָּלֵם יָדִין – és ő mindnyájukért bosszút áll. – וְעַל שְׂמִשׁוֹן נִבְאָה נְבוֹאָה זוֹ – [Jákob] Sámsonról adta ezt a prófécíát.¹³⁵ – כְּאַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל – Van még egy másik lehetséges magyarázata is a – כּוֹאֲחָד סִיטֵהּ יִסְרָאֵל [szövegrésznek]: – כְּמִיחָד שְׂבָבִשְׂבָטִים – [Dán jogot szerez népének], mint tette azt a törzsek kiválósága; – הוּא דָּרָךְ שְׂבָא מִיְהוּדָה – utalva ezzel Dávidra, aki Jehudától származott.

יְהִי דָן נֶחֱשׁ עָלֵי דָרָךְ שְׂפִיפֹן עָלֵי אֲרַח, הַנֹּשֵׁף עַקְבֵי סוּס וַיִּפֹּל רֶכְבוֹ אַחֹר. (בראשית מט, יז)

Dán kígyó lesz az úton, Vipera az ösvényen, Mely megmarja a ló sarkát, Hogy hanyatt esik a lovasa. (1Mózes 49:17.)

וַיִּפֹּן – Vipera. – הוּא נֶחֱשׁ – [A söfifon] egyfajta kígyó. – וְאוֹמֵר אֲנִי שְׂקָרוּי כֵן – Véleményem szerint azért nevezik így, – עַל שֵׁם שֶׁהוּא נוֹשֵׁף – mert sziszegő hangot

¹³⁰ Uo.

¹³¹ 2Sámuel 22:10.

¹³² Zsoltárok 78:1.

¹³³ A Targum Jonátán és Bölcseink a következőképpen magyarázzák a דָּן יָדִין עָמוֹ (Dán jádín ámo) sort: Dánból kerülnek ki a bírák, akik ítélkeznek a nép peres ügyeiben. Rási mindazonáltal Onkelosz szerint értelmezi ezt a szövegrészt.

¹³⁴ 5Mózes 32:36.

¹³⁵ Lásd Bírák 13.

hallat, [amikor mar,] – כמו וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עָקֵב – mint a „te pedig megsérted [tösufenu] őt a sarkán.”¹³⁶

הַנּוֹשֵׁף עַקְבֵי סוּס – Mely megmarja a ló sarkát. – כִּף הָרְכוּ שֶׁל נָחֵשׁ – Ez a kígyó szokása. – הַנּוֹשֵׁף עַקְבֵי סוּס – [A Tóra Dánt] egy kígyóhoz hasonlítja, – הַנּוֹשֵׁף עַקְבֵי סוּס – „Mely megmarja a ló sarkát, – וַיִּפֹּל רֶכֶבוֹ אַחֹר – Hogy hanyatt esik a lovasa,” – שְׁלֹא – anélkül, hogy [a kígyó] hozzáért volna. – וְדָגְמָתוֹ מְצִינּוֹ בְּשִׁמְשׁוֹן – Ennek a párhuzamát Sámson [történetében] találjuk meg: – וַיִּלְפַּת שִׁמְשׁוֹן אֶת שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתְּנָךְ – „Azzal átfogta Sámson a két középső oszlopot, stb.,”¹³⁷ – וְשָׁעַל הִגַּג מָתוֹ – és azok, akik a tetőn voltak, meghaltak.¹³⁸

– וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּם כְּחַיֵּי חוּרְמָן – Onkelosz [a náchás-t] köchivé churmán¹³⁹-nak fordítja, – שֵׁם מִיֵּן נָחֵשׁ – [ahol a churmán] egy olyan kígyófajtának a neve, – וְשֵׁם מִיֵּן נָחֵשׁ – amelynek marására nincs orvosság. – וְהוּא צְפֻעוֹנִי – Ez a [héberül] cifoni-nak [nevezett kígyófajta], – וְקָרוֹי חוּרְמָן – amelyet churmán-nak neveznek, – וְכַפְתָּנָא כְּמוֹ פְתָן – [Az Onkelosz által használt szó:] uchfitná, viperát [jelent], – וְכַמוֹן יַאֲרוּב – a jichmon [szó pedig azt jelenti:] lesben áll.

לִישׁוּעָתְךָ קוֹיֵתִי יְהוָה. (בראשית מט, יח)

Segítségedet remélem, ó Örökkévaló. (1Mózes 49:18.)

לִישׁוּעָתְךָ קוֹיֵתִי ה' – Segítségedet remélem, ó Örökkévaló. – וְנִתְנָבָא – Azt profétálta, – וְשִׁינְקָרוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת עֵינָיו – hogy a filiszteusok ki fogják nyomni Sámson szemét – וְסוּפוֹ לֹמֵר – és ő [ti. Sámson] végül azt fogja mondani: – וְזָכַרְנִי נָא וַחֲזַקְנִי נָא – „Emlékezz meg rólam, és erősíts meg engem – וְהוּא יְגַד עָקֵב. – még most az egyszer, stb.”¹⁴⁰

גָּד גְּדוּד יְגוּדָנוּ, וְהוּא יְגַד עָקֵב. (בראשית מט, יט)

Gád – száguldó csapat csődül ellene, De ő sarkukba vág. (1Mózes 49:19.)

גָּד גְּדוּד יְגוּדָנוּ – Gád – száguldó csapat csődül ellene. – כָּלֵם לְשׁוֹן גְּדוּד הֵם – [A jögudénu és a jágud szavak] mind rokonságban állnak a gödud szóval, – וְכָף – és Menáchem [ben Sáruk is] így osztályozta őket.

¹³⁶ Fentebb 3:15.

¹³⁷ Bírak 16:29.

¹³⁸ Anélkül, hogy Sámson hozzájuk ért volna.

¹³⁹ „Akár a churmán kígyó”

¹⁴⁰ Uo. 16:28. Jákob ebben a versben tulajdonképpen Sámsonnak ezt a fohászatát parafrázálja.

– ואם תאמר – Ha azt kérdeznéd: – אין גודד בלא שני דלתיין – no de a gödud [szó] sosem szerepel két ד nélkül?

– יש לומר גודד שם דבר – A válasz: amikor a gödud főnévként szerepel, – תבה בת שתי – שכן דרך – mert az az általános – שתיהן – két ד szükséges hozzá, – ותיות – egy [olyan] szó [esetében, amely] két betűből áll, – להכפל בסופה – hogy a második betű megduplázódik, – ואין יסודה אלא שתי אותיות – amikor a gyökér csupán két betűből áll.¹⁴¹ – וכן אמר כצפור לנוד – Ugyanígy [például] az áll [a Szentírásban]: „Ahogyan elszáll a madár,”¹⁴² – מגזרת ושבעתי נודים – [ahol a lánud] ugyanabból a gyökből származik [mint a] száváti nödudim)¹⁴³ [szövegrész nödudim szava]. – נפל שודוד – [Egy másik példa:] „ott esett el élettelenül [sádud],”¹⁴⁴ – מגזרת ישוד צהרים – ugyanabból a gyökből, mint a jásud cohorájim¹⁴⁵ [szövegrész jásud szava]. – אף מגזרה אחת הם – Ugyanígy a jágud, jögudenu és a gödud [szavak is] – egy gyökből származnak.

– וכשהוא – És amikor [a kétbetűs gyökér] – מדבר בלשון יפעל – az ige egyszerű jövő idejű [alakját veszi fel], – אינו כפול – a [második gyökbetű] nem kettőződik meg, – יגוד, ינוד, ירום, ישוד, ישוב – mint a jágud, jánud, járum, jásud, jásuu [szavakban].¹⁴⁶

– וכשהוא מתפעל – Amikor azonban visszaható igeként szerepel [a szó], – או יתעורר – vagy műveltető [igei] alakban, – הוא כפול – [a második gyökbetű] megkettőződik, – יתעורר, יתבולל, יתרום, יתגודד, כמו יתגודד, יתבולל, יתרום, יתגודד – mint a [jitgodéd, jitromém, jitbolél, jitodéd] [szavak esetében is].¹⁴⁷ – ובלשון מפעיל – És a műveltető alakban: – יתעורר – „támogatja [jödéd] az árvát és az özvegyet”¹⁴⁸ – ישוב יעקב – [vagy:] „hogyan Jákobot hozzá térítsem [lösouév]”¹⁴⁹ – ישוב יעקב – [vagy:] „aki romokat tesz újra lakhatóvá.”¹⁵⁰

¹⁴¹ Tehát a גוד szóból, amikor főnévként szerepel, גוד lesz.

¹⁴² Példabeszédek 26:2. A לנוד (lánud) mint ige csupán egy ד-et tartalmaz.

¹⁴³ Jób 7:4. „tele vagyok nyugtalansággal.” Itt a főnévként szereplő נודים (nödudim) szóban két ד szerepel.

¹⁴⁴ Bírák 5:27. A שודוד (södud) itt főnévként szerepel.

¹⁴⁵ Zsoltárok 91:6. „délben pusztító [ישוד – jásud].” A [ישוד – jásud] itt ige (természetesen az eredeti héberben, nem pedig a magyar fordításban).

¹⁴⁶ יגוד (jágud) – meg fog támadni; ינוד (jánud) – barangolni fog; – (járom) – fel fog emelkedni; ישוד (jásud) – pusztítani fog; – (jásuu) – vissza fog térni.

¹⁴⁷ יתגודד (jitgodéd) – meg lesz támadva; יתרום (jitromém) – fel lesz emelve; יתבולל (jitbolél) – be lesz olvasztva/kebelezve; יתעורר (jitodéd) – bátorítva lesz.

¹⁴⁸ Zsoltárok 146:9.

¹⁴⁹ Jesájá 49:5.

¹⁵⁰ Uo. 58:12.

אינו לשון – [Hasonlóképp] az itt használt *jögudenu* – יגודנו האמור כאן – sem azt jelenti, hogy mások fognak vele elvégeztetni valamit, – אלא – hanem inkább olyan értelemben [szerepel], – כמו יגוד הימנו – hogy [egy támadó csapat] fog kicsődülni belőle,¹⁵¹ – כמו בני יצאוני – mint a *bánáj jöcáuni*¹⁵² [szövegész *jöcáuni* szavának esetében]. – גֹּד גְּדוּד יגודנו – [Mindezeknek megfelelően a] *Gád gödud jögudenu* [sor azt jelenti]: – „Csapatok fognak kiözönlenni Gádból,” – שַׁיַעֲבֹרוּ הַיַּרְדֵּן – és határaikkal átkelnek a Jordánon, – עם – hogy háborúzzanak, mind felfegyverzetek lévén, – עד – [egészen] addig, – שֶׁנִּכְבְּשָׁה הָאָרֶץ – míg el nem foglalják az egész országot.

De ó sarkukba vág. – והוא יגד עקב – [Jelentése:] Minden csapata visszatér – על עקבם לנחלתם – a maga útvonalán területükre, – שֶׁלְקָחוּ בְעֵבֶר – ולא יפקד מהם איש – amelyet a Jordán másik partján kaptak [örökrészükként], – és egyetlen személy sem fog hiányozni.

עקב – sarkukba. – בְּדַרְכָּם וּבְמִסְלוֹתָם שֶׁהָלְכוּ – [Jelentése:] Ugyanazon az utakon és ösvényeken, amelyeken mentek, – ישובו – fognak visszatérni is; – כמו ועקבותיה לא – mint: „lépteid nyoma [*vöikvuotechá*] nem látszott.”¹⁵³ – וכן בעקבי הצאן – Hasonlóan: „nyájam nyomán [*böikve*].”¹⁵⁴ – בלשון לעז טראצי”ש – Ófranciául *traces* [nyomok].

מֵאֲשֶׁר שָׁמְנָה לְחָמוֹ, וְהוּא יִתֵּן מֵעֲרֵנֵי מֶלֶךְ. (בראשית מט, כ)

Ásér – kövér lesz a kenyere, királyi csemegéket ad. (1Mózes 49:20.)

מֵאֲשֶׁר שָׁמְנָה לְחָמוֹ – Ásér – kövér lesz a kenyere... – Az Ásér területéről származó élelem – יְהֵא שָׁמֶן – kövér lesz, – שִׁיהִיו יִיתִים מְרִבִּים – mert rengeteg olajbogyó terem majd az ő vidékein, – והוא מושף שָׁמֶן כְּמַעֲזָן – s az olaj úgy ömlik majd, mint valami forrásból. – וכן ברכו משה – Mózes is ekképpen áldotta meg:¹⁵⁵ – „És fűrössze olajban lábát,” – כְּמוֹ שֶׁשָּׂנִינוּ בְּמִנְחֹת – mint [a történetben is,] amelyet a [Talmud] *Mönácho*t traktátusában olvastunk:¹⁵⁶ – „Ludkiá lakosainak egy alkalommal olajra volt szükségük...”¹⁵⁷

¹⁵¹ A יגודנו (*jögudenu*) szó נו (*nu*) suffixuma hordozza ezt a „belőle” jelentést.

¹⁵² Jeremiás 10:20. „Fiaim elhagytak.” Itt a נִי (*ni*) suffixum jelentése: [elementek] *tólem*.

¹⁵³ Zsoltárok 77:20.

¹⁵⁴ Énekek éneke 1:8.

¹⁵⁵ 5Mózes 33:24.

¹⁵⁶ 85b.

¹⁵⁷ Egyikük több várost is felkeresett, hogy valahonnét olajt szerezzen, de elegendő mennyiségben csak Ásér egyik városában talált.

נִפְתְּלֵי אַיְלָה שְׁלַחָה, הַנִּתְּן אִמְרֵי שְׁפָר. (בראשית מט, כא)

Naftáli elszabadult szarvasünő, Kedves beszédekert hallat. (1Mózes 49:21.)

איְלָה שְׁלַחָה – elszabadult szarvasünő. – זוּ בִקְעַת גִּינוֹסָר – Ez a Ginoszár völgyére utal, – אַיְלָה זוּ – ahol gyorsan beérik a gyümölcs, – אִיְלָה שְׁלַחָה – amiképpen a szarvasünő [is] gyorsan fut. – אַיְלָה שְׁלַחָה – *Ájálá sluchá* azt jelenti: – אִיְלָה מְשַׁלַּחַת לְרוּץ – egy szarvasünő, amelyet elbocsátottak, hogy fusson [gyorsan].

הַנִּתְּן אִמְרֵי שְׁפָר – Kedves beszédekert hallat. – [Ez úgy értendő,] ahogyan Onkelosz fordítja.¹⁵⁸ – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – עַל מַלְחָמַת סִיפָרָא – וְלִקְחַתָּ עִמָּךְ עֲשָׂרַת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי – Itt a Sziszra elleni háborúról profétált: – וְהָלְכוּ שָׁם בְּזִרְזוּת – „végy magad mellé tízezer embert Naftáli fiai [és Zebulón fiai] közül,”¹⁵⁹ – וְכֵן נִאָּמַר שָׁם לְשׁוֹן – mire ők gyorsan oda is mentek. – אִיְלָה שְׁלַחָה – „a völgybe ront [sulách] az ő lába nyomán.”¹⁶⁰ – הַנִּתְּן אִמְרֵי שְׁפָר – [E szerint a magyarázat szerint] a *hánotén imré sáfer* [azt jelenti, hogy] – עַל יָדָם – miattuk¹⁶² – שָׁרָה דְּבֹרָה וּבָרַק שִׁירָה – énekelte Debóra és Bárák¹⁶³ dicsőítő énekét.¹⁶⁴

– עַל יוֹם קְבוּרַת יַעֲקֹב – Bölcseink úgy magyarázzák [ezt a sort], – כְּשֶׁעָרַעַר עֵשׂוּ עַל הַמַּעֲרָה – mint ami Jákob temetésének napjára utal, – כְּשֶׁעָרַעַר עֵשׂוּ עַל הַמַּעֲרָה – amikor Ézsau igényt támasztott [Machpéla] barlangjára, – בְּמִסְכַּת סוּטָה – [amint arról] a *Szotá traktátusban*¹⁶⁵ [olvashatunk]. – וְתַרְגוּמוֹ יִתְרָמִי עֲדָבָה – Onkelosz [az *ájálá sluchá*-t] így fordítja: *jitrómé ádvé*, – יְפוּל חֶבְלוֹ – [ami azt jelenti:] „osztályrészéül jut,” – וְהוּא יוֹדֵה עַל חֶלְקוֹ – [a *hánotén imré sáfer*-t] pedig: „És köszönetet mond osztályrészéért – אִמְרֵים נְאִים וְשִׁבַּח – gyönyörű szavakkal és dicsérettel.”

¹⁵⁸ יְהוֹן מוֹדֵן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן (*johon modin umövärchin áléhon*): „[Örökrésze gyümölcsöt terem;] hálát adnak érte és megáldják azt.”

¹⁵⁹ *Bírák* 4:6.

¹⁶⁰ Az *איְלָה שְׁלַחָה* (*ájálá sluchá*)-val megegyezően.

¹⁶¹ *Bírák* 5:15.

¹⁶² Ti. a tízezer Naftáli törzs-béli férfi miatt.

¹⁶³ Ez megmagyarázza, hogy ez a vers miért utal Naftálira egyszerre nőnemben – (איְלָה) – és hímnemben – (הַנִּתְּן – *hánotén*) – is; ez a sor ugyanis egy Debórára és Bárákra történő utalás.

¹⁶⁴ *Bírák* 5. fejezet.

¹⁶⁵ 13a. A temetést el kellett halasztani, hogy addig Naftáli gyorsan visszafuthasson Egyiptomba a birtoklevélért, amely igazolta, hogy Jákobnak joga van ahhoz, hogy odatemessék.

בֶּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵינָיו, בְּנוֹת צַעֲדָה עָלֵי שׁוֹר. (בראשית מט, כב)

Termófa csemetéje József, Termófa csemetéje a forrás mellett, A lányok felkúsznak a falra. (1Mózes 49:22.)

בֶּן פֶּרֶת – Termófa csemetéje. – בֶּן חָן – [Jelentése:] egy tetszetős fiú. – והוא לְשׁוֹן אֲרָמִי – Ez egy arameus kifejezés: – „Viseltessünk tetszetősen Simon rabbi iránt,” – בְּסוּף בְּכָא מְצִיעָא – a *Bává mociá* [traktátus] végén.¹⁶⁶

בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵינָיו – Termófa csemetéje a forrás mellett. – חָנוּ נְטוּי עַל הָעֵינַי – Tetszetősége magához vonzza annak a tekintetét, aki megpillantja őt.¹⁶⁷

בְּנוֹת צַעֲדָה עָלֵי שׁוֹר – A lányok felkúsznak a falra. – בְּנוֹת מְצָרִים הָיוּ צוֹעְדוֹת עַל – Egyiptom leányai felmásznak a falra, – לְהִסְתַּכֵּל בְּיָפִיו – hogy szépségét megbámulják. – סוֹךְ לָאֵן מְצָרִים – Sok lány mászott;¹⁶⁸ – מִיֵּדֵי אֶחָד מֵהַמְּצָרִים – mindegyik egy olyan helyre, ahonnét – שָׂתוּכַל לְרְאוֹתוֹ מִשָּׁם – jól láthatta őt [ti Józsefet]. – עָלֵי שׁוֹר – [Ennek megfelelően az] *álé sur* [azt jelenti:] – „nézés céljából,” – כְּמוֹ אֲשׁוּרָנוּ וְלֹא קָרוֹב – mint a „szemlélem, de nem közlő”¹⁶⁹ [szövegrészben]. – וּמִדְּרָשֵׁי אַגְדָּה יֵשׁ רַבִּים – Számos midrási magyarázat létezik, – וְזֶה – de ez hajlik leginkább – וְזֶה נוֹטָה – a vers szó szerinti értelmezése felé.

פֶּרֶת – Termófa. – תִּיִּי שְׂבוּ הוּא תְּקוּן הַלְּשׁוֹן – [A *porát*] ת-ja stilisztikai okokból lett hozzátoldva [a szóhoz],¹⁷⁰ – כְּמוֹ עַל דְּבַרְת בְּנֵי הָאָדָם – mint az „az emberek fiai miatt van ez így”¹⁷¹ [szövegrész *divrát* szava esetében].

שׁוֹר – falra. – כְּמוֹ לְשׁוֹר – [A *sur*] ugyanaz, mint a *lásur* [nézni]. – עָלֵי שׁוֹר בְּשָׂבִיל – Így tehát az *álé-sur* azt jelenti: „hogy nézzen.” – וְתַרְגוּם שֶׁל אוֹנְקֵלוֹס בְּנוֹת צַעֲדָה – Onkelosz a *bánót cáádá álé-sur*-t így fordítja: – „Két törzs származik majd fiaitól, stb.”¹⁷² – וְכַתֵּב בְּנוֹת עַל שָׁם – A *bánót* szó itt utalás – בְּנוֹת מְנַשָּׁה בְּנוֹת צַלְפָּחֵד – Menásé lányaira, [azaz Menásé leszármazottjának,] Celáfchádnak a leányaira, – שְׁנֵטְלוּ חֵלֶק – akik örökrészt kaptak [az ország földjéből] – בְּרִי דִּיִּסְגֵי יוֹסֵף – [Ennek megfelelően Onkelosz a *ben porát Joszéf* sort így fordítja:] „József olyan fiú, aki

¹⁶⁶ 119a.

¹⁶⁷ Az *ájin* (ájin) szó szemet is jelent.

¹⁶⁸ *בְּנוֹת* (*bánót*) többes szám [„lányok”], az ige, *צַעֲדָה* (*cáádá*), viszont egyes számban van.

¹⁶⁹ 4Mózes 24:17

¹⁷⁰ A hozzátoldott *ת* itt nem nőnemű végződés, mint általában.

¹⁷¹ *Prédikátor* 3:18.

¹⁷² De akkor nem *בְּנֵים* (*bánim*) kellene hogy álljon a szövegben, és nem *בְּנוֹת* (*bánót*)?

növekedni fog,¹⁷³ – פָּרַת לְשׁוֹן פְּרִיָּה וְרִבְיָה – [ahol a] *porát* [szó] azt jelenti: termékeny és szaporodó.

– וַיֵּשׁ מִדְּרִשׁ אֲגָדָה בּוֹ – Vannak midrási magyarázatok, – הַמְתִּישְׁבִּים עַל הַלְשׁוֹן – amelyek összhangban vannak [a szöveg] szavaival: – בְּשָׂעָה שָׂבָא עָשׂוּ לְקִרְאָת יַעֲקֹב – Amikor Ézsau Jákob felé közeledett, – בְּכַלֵּן קָדְמוֹ הָאִמְהוּת לְלֶכֶת לְפָנָי בְּנִיחָן – minden esetben az anyák mentek gyermekeik előtt, – לְהִשְׁתַּחֲוֹת – hogy leboruljanak [Ézsau előtt], – וַיִּבְרַחַל כְּתִיב – Ráchellel kapcsolatban viszont az áll [a Szentírásban]: – נִגַּשׁ – אָמַר יוֹסֵף – „előlépett József és Ráchel – וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ – és leborultak.”¹⁷⁴ – יוֹסֵף וְרַחֵל – József azt gondolta magában: – רָשַׁע זֶה עֵינָיו רָמָה – „Ez a gonosz [Ézsau] olyan öntelt, [azt hiszi, mindent megkaphat, amit akar,] – שָׂמָא יִתֵּן עֵינָיו בְּאָמִי – lehet, hogy szemet vet anyámra,” – יָצָא לְפָנָיָהּ – úgyhogy [anyja] elé lépett, – וְשָׂרְבָב קוֹמָתוֹ לְכַסּוּתָהּ – és megnövelte magasságát, hogy elrejtse [Ráchelt]. – וְהוּא שָׂבְרָכוֹ אָבִיו – Ennek köszönhetően áldotta meg atyja – בֶּן פָּרַת – a *ben porát* [„a fiú, aki megnőtt” kifejezéssel], – הַגְּדִלְתָּ עֲצָמָךְ יוֹסֵף – [ezzel azt mondva mintegy, hogy] „Megnöveltet magasságodat, József, – עָלֵי עֵין שָׁל עֵשׂוֹ – Ézsau tekintete ellen [álé ájin]. – לְפִיכָךְ – בְּנוֹת צָעָדָה עָלֵי שׁוֹר – Ezért megérdemled, hogy nagyvá legyél.”¹⁷⁵ – **[Ezért] a lányok felkúsznak a falra.** – לְהִסְתַּכֵּל בָּךְ – Hogy megbámulhassanak, – בְּצִאֲתָךְ עַל מִצְרַיִם – amikor [mint alkirály] kivonultál Egyiptom földjére.

– וְעוֹד דְּרִשׁוּהוּ – [A Bölcsék az *álé-ájin*-t] még úgy is magyarázzák, – לְעִנְיָן – mint ami arra utal, – שְׁלֹא יִשְׁלוּט בְּזַרְעוֹ עֵין הָרַע – hogy a rontás nem lesz hatással a gyermekeire.¹⁷⁶ – וְאַף כְּשֶׁבִרַךְ מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם – És amikor [Jákob] megáldotta Menásét és Efraímot, – בְּרַכְם כְּדִגִּים – áldásában halakhoz hasonlította őket, – שְׂאִין עֵין הָרַע – akikre nem hat a szemmel verés.

וַיִּמְרְרוּהוּ וְרִבּוֹ, וַיִּשְׁטַמְהוּ בְּעֵלֵי חַצִּים. (בראשית מט, כג)

Nagyon keserítették és pörlekedtek veled, Mesteríjások gyűlöltek.
(1Mózes 49:23.)

– וַיִּמְרְרוּהוּ וְרִבּוֹ – **Nagyon keserítették és pörlekedtek veled.** – וַיִּמְרְרוּהוּ אָחִיו – Testvérei keserítették [az életét]. – וַיִּמְרְרוּהוּ פוֹטִיפָר וְאַשְׁתּוֹ לְאַסְרוֹ – Potifár és felesége keserítette azzal, hogy bebörtönözte. – לְשׁוֹן – [A (*vájmáröruhu*)] ugyanazt jelenti, mint – וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם – [a *vájmáröru* az] „És megkeserítették életüket”¹⁷⁷ [szövegrészben].

¹⁷³ Azaz két törzs nő ki belőle.

¹⁷⁴ Fentebb 33:7. József előrelépett, anyja elé.

¹⁷⁵ Utalás József Egyiptomban elért magas pozíciójára.

¹⁷⁶ עָלֵי עֵין (*álé ájin*): a szem fölött, azaz a szemmel verés ártó képessége fölött, azt meghaladva.

¹⁷⁷ 2Mózes 1:14.

וְרָבוּ – és pörlekedtek vele. – נַעֲשׂוּ לוֹ אָחִיו אֲנָשֵׁי רִיב – [A várobu azt jelenti,] hogy testvérei ellenségeivé váltak. – וְאִין הַלְשׁוֹן הָזֶה לְשׁוֹן פְּעָלוֹ – Ez az alak [várobu] nem kál paradigma, – וְשָׂאם כֵּן הָיָה לוֹ לְנִקְדַּר וְרָבוּ – ugyanis ha az lenne, akkor várávu-ként lenne vokalizálva, – כְּמוֹ הַמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ וְגוֹמֵר – mint [a rávu] az „Ez a Meriba vize, mert Izráel fiai pörlekedtek, stb”¹⁷⁸ [szövegrészben]. – וְאָף אִם לְשׁוֹן – Még ha a [várobu] ugyanazt jelentené is, mint – רַבִּית חֲצִים הוּא – [a רבה gyökből származó rövid] nyíllövés [szó], – כֵּן הָיָה לוֹ לְנִקְדַּר – akkor is ugyanígy lenne vokalizálva [várobu], – וְאִינוּ אֶלָּא לְשׁוֹן פְּעָלוֹ – [és akkor] passzív igealak [lenne], – כְּמוֹ שְׂמוֹ שְׂמִים – mint [a somu] az „Egek, ámujatok ezen”¹⁷⁹ [szövegrészben], – וְשֵׁהוּא לְשׁוֹן הוֹשְׂמוֹ – [ahol a somu] ugyanazt jelenti, mint a husámu.¹⁸⁰ – וְכֵן רֹמּוֹ מְעַט – Ugyanez [a helyzet] a romu möát¹⁸¹ [romu szavával], – וְשֵׁהוּא לְשׁוֹן הוֹרְמוֹ – amely ugyanaz, mint a hurmu,¹⁸² – אֶלָּא שְׁלִשׁוֹן הוֹרְמוֹ הוֹשְׂמוֹ – kivéve, hogy a hurmu-t és a husámu-t [akkor használjuk], – עַל יְדֵי אֲחָרִים – [amikor valakik] mások által [vannak felemelve vagy ámulatba ejtve], – וּלְשׁוֹן שְׂמוֹ, רְמוֹ, רָבוּ מְאֲלִיָּהֶם הוּא – míg ugyanakkor a somu, romu, robu [szavak esetében az ágensek] önmaguk idézik elő [a történéseket], – מְשׁוּמָּם אֶת עֲצָמָם – [azaz] maguktól ámulnak el, – נִתְרוֹמְמוּ מֵעֲצָמָם – maguktól emelkednek fel, – נַעֲשׂוּ אֲנָשֵׁי רִיב – [esetünkben pedig a robu azt jelenti, hogy] veszekedősekké váltak. – וְכֵן דְּמוֹ יוֹשְׁבֵי אֵי – Hasonlóan: „Némuljatok el, ti tengerparton lakók.”¹⁸³ – כְּמוֹ נְדָמוֹ – [Itt a domu] ugyanazt jelenti, mint a nádámu.¹⁸⁴ – וְכֵן תְּרָגָם אוֹנְקָלוּס – Onkelosz [a versünkben szereplő várobu szót] szintén ebben az alakban fordítja: – וְנִקְמוּהֵי –vönákmohi – „Megbosszulták magukat rajta.”¹⁸⁵

בְּעֲלֵי חֲצִים – Mesterijászok.¹⁸⁶ – שְׁלִשׁוֹנָם כְּחֵץ – [Azért nevezték így őket,] mert olyan volt a nyelvük, akár a nyílvevő. – וְתִגְמוֹ מְרִי פְּלִגְתָּא – Onkelosz [a báálé chicim-et] úgy fordítja, hogy *máré fálgutá*, – לְשׁוֹן וְתַהֵי הַמְּחֻצָּה – [ahol a pálgutá:

¹⁷⁸ 4Mózes 20:13. – a szó gyökere: רִיב (veszekszik, perlekedik).

¹⁷⁹ Jeremiás 2:12.

¹⁸⁰ Ez passzív igealak: „el voltak ámulva”

¹⁸¹ Jób 24:24. „Egy kis időre fölemelkednek”

¹⁸² „Fel voltak emelkedve” (passzív)

¹⁸³ Jesájá 23:2.

¹⁸⁴ „el lettek némítva” – נִפְעָל (nif’ál) paradigma.

¹⁸⁵ Onkelosz szintén azon a véleményen van, hogy a וְרָבוּ (várobu) szónak sokkal inkább a perlekedéshez van köze, mint a nyilazáshoz.

¹⁸⁶ A בְּעֲלֵי חֲצִים (báálé chicim) szó szerint azt jelenti: emberek, akiknek nyilaik vannak.

„vminek a fele” szó] ugyanazt jelenti, mint a *váthi hámechecá*¹⁸⁷ [*mechecá* szaval]; – אותן שהיו ראויים – [Ezért hát a *báálé chicim* azt jelenti:] Azok, akik alkalmasak voltak arra, – להלוק עמו נחלה – hogy megosztozzanak vele az örökségen.

וּתְשֹׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפְזוּ זְרָעֵי יָדָיו, מִיַּדֵּי אַבְרָם יַעֲקֹב מִשָּׁם וְעָה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל. (בראשית מט, כד)

De szilárd maradt íja, Karjai bearanyoztattak – Jákobnak hatalmas Istene által, Onnan lett pásztor, sarkköve Izráelnek. (1Mózes 49:24.)

וּתְשֹׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ – De szilárd maradt íja. – [Jelentése:] [uralma] szilárdan meg lett alapozva. – קִשְׁתּוֹ חֲזָקוֹ – Az „íja” [szó] erejére utal.

וַיִּפְזוּ זְרָעֵי יָדָיו – Karjai bearanyoztattak. – Ez arra utal, hogy [a királyi] gyűrűt kezére helyezték. – לְשׁוֹן זָהָב מוֹפָז – [A *vájáfozu*] ugyanazt jelenti, mint a *záháv mufáz* – színarany.¹⁸⁸ – זאת הִיְתָה לוֹ מִיַּדֵּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ – Ez Isten keze által történt meg vele, – שֶׁהוּא אַבְרָם יַעֲקֹב – Aki Jákob Hatalmasa. – וּמִשָּׁם – És onnét, [az uralkodói pozícióból,] – עָלָה לְהִיּוֹת רוּעָה – pásztorrá emelkedett, – אֶבֶן יִשְׂרָאֵל – Izráel sarkkövévé, – עֲקָרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Izráel támaszává, – לְשׁוֹן הָאֶבֶן הָרִאשׁוֹן – a „zárókövét”¹⁸⁹ [*háeven*] kifejezésből, – לְשׁוֹן מַלְכוּת – amely utalás a királyi tisztségre.

וּתְשֹׁב וְתַבַּח – [Ezt a részt] Onkelosz is így fordítja. – וְאוֹנְקֵלוֹס אַף הוּא כִּף תְּרַגְמוֹ – [Ami azonban a] *vátéseu* [szót illeti; ezt Onkelosz a következőképpen értelmezi:] [József] próféciája [visszatért és] beteljesedett rajtuk, – הַחֲלוּמוֹת אֲשֶׁר חָלַם – „mivel [József] titokban betartotta a Tórárt.” – תּוֹסֶפֶת הוּא – Ez [utóbbi Onkelosz] kiegészítése, – וְלֹא מִלְשׁוֹן עֵבְרִי שֶׁבְּמִקְרָא – és az Írás szövegében nincs héber megfelelője. – וְשׁוֹי בְּתוֹקְפָא רַחֲצִינְיָה – Az „és bizalmát a Mindenhatóba helyezte” – אֶבֶן יִשְׂרָאֵל – Onkelosz fordítása a *böétán kásto*-ra. – וְכִף לְשׁוֹן הַתְּרַגּוּם – A következőkben az a mód [látható], ahogyan Onkelosz fordítása – עַל הָעֵבְרִי – a héber szöveghez illeszkedik: – וְתְשֹׁב נְבוֹאָתוֹ בְּשִׁבִיל – [*vátéseu*] Próféciája beteljesedett, mert – שֶׁאֵיתָנוּ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – [*böétán*] az Örökkévaló ereje – הִיְתָה לוֹ לְקִשְׁתּוֹ וּלְמִבְטָח – Ezért arany helyezettett karjaira, – לְכִף וַיִּפְזוּ זְרָעֵי יָדָיו – [ennek héber megfelelője:] „Ezért *vájáfozu zroé jádáv*.” – לְשׁוֹן פִּז – [A *vájáfozu*] ugyanazt jelenti, mint a *páz* [színarany].

¹⁸⁷ 4Mózes 31:36. „Volt tehát a fele [azoknak a részze].” Onkelosz tehát úgy értelmezi a בְּעֵלֵי חֲצִים (*báálé chicim*)-et, mint „azok, akiknek fele [חֲצִים (*chicim*) – a חֲצִי (*cháci*) – „fél” – szóból] van.”

¹⁸⁸ 1Királyok 10:18.

¹⁸⁹ Zechárjá 4:7.

מֵאֵל אָבִיךָ וַיַּעֲזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרַכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרַכַּת תְּהוֹם וּרְכַצַּת תַּחַת, בְּרַכַּת שְׂדֵיִם וְרַחֵם. (בראשית מט, כה)

אָבֵן יִשְׂרָאֵל – **sarkköve Izraelnek.** – לשון נוטריקון אָב וּבֵן – az *even* szó az *ávuén* [„apa és fiú”] szavak összevonásából ered, – אָבֵהָן וּבְנֵיהֶן – [Onkelosz fordításában:] *áváhán uvinin*; – יַעֲקֹב וּבְנָיו – utalás Jákobra és fiaira.

מֵאֵל אָבִיךָ וַיַּעֲזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרַכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרַכַּת תְּהוֹם וּרְכַצַּת תַּחַת, בְּרַכַּת שְׂדֵיִם וְרַחֵם. (בראשית מט, כה)

Atyád Istenétől, ő segítsen téged, És a Mindenhatótól, ő áldjon meg téged, Felülről jövő áldásaival, És az alatt heverő mélységnek áldásaival, Az tőgy (sádájim) és az anyaméh áldásaival. (1Mózes 49:25.)

מֵאֵל אָבִיךָ – **Atyád Istenétől** – הֵיטָה לָךְ זֹאת – jött ez, ami veled történt, – וְהוּא – és Ő fog segíteni téged.

וְאֵת שְׂדֵי – **És a Mindenhatótól.** – [Jelentése:] „Szíved Istennel volt, – כְּשֵׁלָא שְׁמַעְתָּ – amikor nem voltál hajlandó hallgatni – לְדַבְּרֵי – úrnőd szavaira¹⁹⁰; – וְהוּא יְבָרְכֶךָ – és [ezért] Ő meg fog áldani téged.”

בְּרַכַּתָּא – **Az emlők és az anyaméh áldásaival.** – [Jelentése Onkelosz szerint:] egy áldás – דְּאָבָא וְדָאָמָא – az apáknak és az anyáknak, – כְּלוּמַר – azaz – וְהַיְלֻדוֹת – „Legyenek áldottak azok, akik nemzenek és akik megfogannak, – שְׂיִהְיוּ הַזְּכָרִים מְזֻרְעִים – hogy a férfiak megtermékenyítsenek – וְהַנְּקֻבוֹת לֹא יִשְׁכְּלוּ אֶת – egy megtermékenyíteni képes cseppel, – טֶפֶה הָרְאוּיָה לְהַרְיוֹן – a nők pedig ne veszítsék el – לְהַפִּיל עֲבְרִיהֶן – vetelés révén azt, ami a méhükben van.”

שְׂדֵיִם – **sádájim.** – זֶה יִיָּרָה – [A következő szavakat:] *járo jijáre*¹⁹¹, Onkelosz a következőképpen fordítja: – מִתְּרַגְמִינָן אֶשְׁתַּדָּאָה יִשְׁתְּדֵי – „nyíllal lőjék le” [*istödáá jistödél*].¹⁹² – אַף שְׂדֵיִם כָּאֵן – A *sádájim* szó itt is – עַל שֵׁם שֶׁהֲזַרַע יוֹרָה כַּחֲזַן – a spermára utal, amely úgy repül ki, mint egy nyílvesző.

בְּרַכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרַכַּת הוֹרֵי עַד תְּאַוֶּת גְּבַעַת עוֹלָם, תִּהְיֶינָן לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקַדְקַד נְזִיר אֶחָיו. (בראשית מט, כו)

Atyád áldásai, Hatalmasabbak az én őseim áldásainál, Fölernek az örök halmok határaiig, Szálljanak József fejére, A testvérek közül kiválasztottnak koponyájára. (1Mózes 49:26.)

¹⁹⁰ Lásd fentebb a 39. fejezetet.

¹⁹¹ 2Mózes 19:13. „nyíllal lőjék le”

¹⁹² A **שְׂדֵיִם** (*sádájim*) szóból.

תָּאוֹת – határaiig. – אשמול"ץ – [táávát] ófranciául [azt jelenti:] asomeil [„határ”]. – כָּךְ חִבְרוּ מִנְחָם בֶּן סְרוּק – Így határozza meg [a szó jelentését] Menáchem ben Szruk.²⁰¹

תְּהִינָּה – Szálljanak – כֻּלָּם – mind²⁰² – **לְרֹאשׁ יוֹסֵף – József fejére.**

פְּרִישָׁא – A testvérek közül kiválasztottnak koponyájára. – דְּאַחֲוֵיהּ – [Onkelosz így fordítja:] pörisá dááchohi, – „Az, akit elkülönítettek testvéreitől,” – כָּמוֹ – [nözir – elkülönít] mint a: – „הַיְנַזְרוּ מִקְדָּשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – „hogy különítsék el magukat Izráel fiainak szent dolgaitól”²⁰³ – [és a] „נִזְוְרוּ אַחֲרָיו – [és a] „káromolták [Izráel Szentjét] és eltántorodtak [Tőle]”²⁰⁴ [szövegrészekben].

– רְבוּלוּתֵינוּ דְרָשׁוּ – Bölcseink így magyarázták [a 24. verset]:

וְהָשֵׁב בְּאֵיחָן קָשְׁתוֹ – De szilárd maradt íja, – עַל כְּבִישֵׁת יָצָרוּ – [utalva arra, hogy József] legyőzte saját [alantas] ösztönét, – בְּאֵשֶׁת אֲדִנְיוֹ – már ami urának feleségét illeti. – וְקוֹרְאוֹ קָשֶׁת – [Az alantas ösztönt] nevezik „íjnak,” – עַל שֵׁם שְׁהַגְרָע – mert a spermium úgy lövődik ki, akár egy nyílvevő.

וַיַּפְּזוּ זְרָעֵי יָדָיו – [Bölcsseink ennek megfelelően] a vájáfozu zöroé jádáv-ot [így magyarázzák]: – כָּמוֹ וַיַּפְּזוּ – vájáfucu – [kezei] kiáradtak, – שִׁיזָא הַזְרַע מִבֵּין אֲצָבָעוֹת – azaz a sperma az ujjai közül lett kibocsátva²⁰⁵.

מִיַּדֵּי אָבִיר יַעֲקֹב – Jákobnak hatalmas Istene által. – שִׁנְרָאָתָהּ לֹו דְמוֹת דְּיוֹקְנוֹ – Mert atyjának képe jelent meg neki, stb.,²⁰⁶ – כְּפִדְאֵתָא בְּסוּטָה – amint az a *Szotá traktátusban*²⁰⁷ olvasható.

– וְאוֹנְקְלוֹס תְּרַגְּם תָּאוֹת גְּבַעַת עוֹלָם – Onkelosz a táávát givot olám-ot úgy fordítja, – לְשׁוֹן תָּאוֹה וְחִמְדָּה – mint ami a vággyal és a sóvárgással rokonértelmű, – לְשׁוֹן מְצָקֵי אֶרֶץ – a givot [szót] pedig úgy, mint ami azt jelenti: „a föld oszlopai.”²⁰⁸ – שִׁחְמַדְתָּן אִמּוֹ – amelyekért anyja sóvárgott, – וְהִזְקִיקְתוּ לְקַבְּלָם – és arra, amit [Rebeka] csináltatott vele [ti. Jákobbal] annak érdekében, hogy megkapja őket.²⁰⁹

בְּנִימִין זָאב יִטְרֵף בְּפִקֵּר יֹאכֵל עֵד, וְלַעֲרָב יִחַלֵּק שָׁלָל. (בראשית מט, כז)

²⁰¹ Nem úgy Onkelosz, aki a תָּאוֹת (táávát) szót a תָּאוֹה (táává) [„vágy”] szóval rokonítja.

²⁰² Azaz mind az áldások.

²⁰³ 3Mózes 22:2.

²⁰⁴ Jesájá 1:4.

²⁰⁵ Vagyis József rendkívüli önuralmat gyakorolt.

²⁰⁶ Amikor Józsefet már éppen elcsábította volna Potifár felesége, egyszeriben Jákob képe jelent meg József előtt, és ez megmentette.

²⁰⁷ 36b.

²⁰⁸ 1Sámuel 2:8. Utalva ezzel itt az igaz Rebekára.

²⁰⁹ Tehát a תָּאוֹת גְּבַעַת עוֹלָם (táávát givot olám) Onkelosz szerint azt jelenti: „az áldások amelyek után a föld igaza sóvárgott.” Ez itt utalás [Jákob] áldásaira.

Benjámin ragadozó farkas, Reggel fölemészti a ragadmányt, És este felosztja a zsákmányt. (1Mózes 49:27.)

הוא זאב אשר יטרף – **Benjámin ragadozó farkas.**²¹⁰ – הוא זאב אשר יטרף – [Jelentése:] [Benjámin] egy farkas, amely zsákmányt ejt.²¹¹ – נבא על שיהיו עתידין – Arról profétált, hogy [a benjáminiták] bitorlók lesznek, – וחספתם לכם – [amint írva van:] „ragadjon meg ki-ki egyet feleségül,”²¹² – בפילגש בגבעה – [amint az olvasható] a givái ágyas [történetében]. – ונבא על שאול – Saul²¹³ illetően [is] profétált: – שיהיה נוצח באויביו סביב – hogy le fogja fogja győzni a környező ellenségeket, – ושנאמר – amint írva van: – ומיאויל לך המלוכה וגומר – „Mióta átvette Saul a királyi hatalmat [Izrael felett], – ויילחם סביב וגומר – harcban állt minden ellenségével körös-körül: – במואב וגומר ובאדום וגומר – Moávvval, [az ammóniakkal,] Edommal, [Cóbá királyával és a filiszteusokkal.] – וכל אשר יפנה ירשיע – Ahol csak megfordult, mindenütt győzelmet aratott.”²¹⁴

לשונו בנה ושלל – [ád] azt jelenti: *bizá vösálál* – zsákmány és préda, – *המתרגם עראה* – amit Onkelosz úgy fordít, hogy *ádáá*. – *ועוד יש לו דומה בלשון עברית* – Van erre egy másik példa is a héberben: – *אז חלק עד שלל* – „Tömérdek zsákmányon [*ád sálál*] osztoznak majd.”²¹⁵ – *ועמד בתחלת בקרן וזריחתן של ישראל* – Ez [a sor] utalás Saulra, – *אז חלק עד שלל* – aki Izrael [történetének] „reggelén és napfelkeltéjekor” emelkedett [hatalomra].

אך משתשקע שמשן של – **És este felosztja a zsákmányt.** – *אך משתשקע שמשן של* – *על ידי נבוכדנצר* – Még azt követően is, hogy Izrael napja leáldozott – Nevuchádnecár által, – *שילם לבבל* – aki számúzi őket Babilóniába, – *חלק שלל* – „[Benjámin] felosztja a zsákmányt:” – *מרדכי ואסתר שהם מבנימין* – Mordecháj és Eszter, akik Benjámin törzséből valók, – *חלקו את שלל המן* – felosztják Hámán zsákmányát, – *ושנאמר* – amint írva van: – *הנה בית המן נתתי לאסתר* – „Hámán házát már Eszternek adtam.”²¹⁶ – *ואונקלוס תרגם* – Onkelosz [a *sálál* szót] úgy fordítja, – *על שלל הכהנים* – mint ami a papok zsákmányára utal, – *בקרשי המקדש* – [amelyet] a Szentélyben [meghozott] szent [áldozatokból kapnak].²¹⁷

²¹⁰ A *הוא זאב אשר יטרף* (*Binjámin zeév jitráf*) tévesen úgy is érthető, hogy „Benjámin farkast zsákmányol.”

²¹¹ Vagyis a *זאב* (*zeév*) nem a mondat tárgya, és magát a mondatot úgy kell érteni, mintha egy *אשר* (*áser*) előzné meg a *יטרף*? (*jitráf*) szót, azaz: „amely zsákmányt ejt.”

²¹² *Bírák* 21:21.

²¹³ Aki Benjámin törzséből származott.

²¹⁴ *1Sámuel* 14:47.

²¹⁵ *Jesájá* 33:23.

²¹⁶ *Eszter* 8:7.

²¹⁷ A Szentély, a *Bét Hámikdás*, ugyanis részben Benjámin törzsi területén helyezkedik el.

כָּל אֱלֹהֵי שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל שָׁנִים עָשׂוּ, וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתוּ בְּרֶךְ אֹתָם. (בראשית מט, כח)

Mindezek Izráel tizenkét törzse, és ez az, amit atyjuk mondott nekik. Megáldotta őket, mindegyiket az ő áldásával áldotta meg. (1Mózes 49:28.)

...és ez az, amit atyjuk mondott nekik. Megáldotta őket... – וְהֵלֵא יֵשׁ מֵהֶם – De hát nem voltak közöttük olyanok, – אֲלֵא קִנְטְרָן – hanem inkább megfeddett? – שְׁלֵא בְּרָכֶם – akiket nem megáldott, – אֲלֵא כֶּף פְּרוֹשׁוּ – A magyarázat azonban a következő: – וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם – [Az] „És ez az, amit atyjuk mondott nekik” – מֵה שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִנְיָן – utal mindarra, ami fentebb elhangzott. – יָכוֹל שְׁלֵא בְּרֶךְ – Ezért azt hihetnénk, hogy [Jákok] nem áldotta meg – לְרֵאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי – Reuvént, Simont és Lévit. – תְּלִמוּד לֹמַר וַיְבָרֶךְ אוֹתָם – Ezért áll a szövegben az, hogy: „Megáldotta őket,” – כִּלְמָם בְּמִשְׁמַע – ami arra utal, hogy mindnyájukat [megáldotta].

...mindegyiket az ő áldásával... – אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתוּ בְּרָכָה הֶעֱתִידָה לָבֵא עַל כָּל – בְּרָכָה הֶעֱתִידָה לָבֵא עַל כָּל – Azzal az áldással, [hogy teljesüljön az] amelyet [eleve] elrendeltem kapniuk kellett.

...megáldotta őket. – בְּרֶךְ אֹתָם – Az kellene álljon a szövegben: – אֲלֵא אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתוּ בְּרֶךְ אוֹתוֹ – „Megáldotta őt... az őt megillető áldásával.” – מֵה – „Megáldotta őket”? – לְפִי שָׁנַתָּן – Miért az áll a szövegben: „Megáldotta őket”? – לִיהוּדָה – Azért, mert Jehudának adta – גְּבוּרָתוֹ שֶׁל אַרְיָה – az oroszlán erejét, – וְלִבְנֵימִין חֲטִיפָתוֹ שֶׁל זָאֵב – Benjáminnak a farkas prédaejtő képességét, – שֶׁל אֵיל – Náfhtálinak pedig a szarvasünő fürgeségét. – יָכוֹל – Ezért hát azt hihetnénk, – שְׁלֵא כִלְלָן – hogy nem vette bele mindnyájukat – בְּכָל הַבְּרָכוֹת – az összes áldásba. – תְּלִמוּד לֹמַר בְּרֶךְ אוֹתָם – Ezért áll az a szövegben, hogy: „Megáldotta őket.”²¹⁸

וַיֵּצֵאוּ אוֹתָם וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאֲסָף אֶל עַמִּי קִבְּרוּ אוֹתִי אֶל אֲבֹתַי, אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר בְּשֵׁדָה עֲפָרוֹן הַחֲתָי. (בראשית מט, כט)

És meghagyta nekik, szólván hozzájuk: „Én az én népemhez hordatom, temesetek el engem atyáimhoz a barlangba, amely a hittita Efrónnak mezején van. (1Mózes 49:29.)

²¹⁸ Az egyes számú „őt” helyett a többes számú „őket” használata azt jelzi, hogy noha a törzsek mindegyikét külön megáldotta Jákok az arra a törzsre legjellemzőbb attribútummal, azért bizonyos fokig a törzsek mindegyike osztozik az összes többinek szánt áldásban.

עַל שֵׁם שְׁמִכְנִיסִין הַנְּפֹשׁוֹת – **Én az én népemhez hordatom.**²¹⁹ – **אַל מְקוֹם גְּנִיזָתָן** – Mert [a mennyben] a lelkek behordatnak – **אַל מְקוֹם גְּנִיזָתָן** – egy olyan helyre, ahol „eltároltatnak”. – **וְשֵׁשׁ אֲסִיפָה בְּלִשׁוֹן עַבְרִי** – Mert azt találjuk, hogy a héberben az *ászifá* [kifejezést] – **וְשֵׁהִיא לְשׁוֹן הַכְּנָסָה** – mint egy a „behordásra” alkalmazott kifejezést használják, – **כְּגוֹן** – mint például: – **וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבַּיְתָה** – „de senki sem fogad be engem a házába”²²⁰ – **וַאֲסַפְתּוּ אֵל תוֹךְ בַּיְתְּךָ** – [vagy:] „akkor vidd be házádba”²²¹ – **בְּאֲסַפְּכֶם אֶת תְּבוּאַת הָאָרֶץ** – [vagy:] „begyűjtöttétek az ország termését,”²²² – **הַכְּנָסְתֶם לְבַיִת** – ami azt jelenti, hogy „amikor behordtátok [a termést] a házába – **מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים** – az eső elől.” – **בְּאֲסַפְּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ** – [Vagy:] „midőn begyűjtöd termésedet [a mezőről].”²²³ – **וְכָל אֲסִיפָה הָאֲמוּרָה בְּמִיתָה** – Ugyanígy, amikor az *ászifá* [kifejezés] a halállal kapcsolatban szerepel, – **אָף הִיא לְשׁוֹן הַכְּנָסָה** – akkor is „behordás/bevitel” értelemmel bír.

אַל אֲבֹתָי – **atyáimhoz.** – **עַם אֲבֹתָי** – [el ávotáj azt jelenti:] atyáimmal.

בְּמַעְרָה אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מַמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרָן הַחִתִּי לְאַחֲזַת קְבֹר. (בראשית מט, ל)

A barlangba, amely a Makpéla mezején van, Mamré előtt, Kanaán országában, amely mezőt Ábrahám a hittita Efróntól sírnak szolgáló birtokul megvásárolt. (1Mózes 49:30.)

שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק וְאֶת רַבְקָה אִשְׁתּוֹ, וְשָׁמָּה קָבְרָתִי אֶת לְאָה. (בראשית מט, לא)

Odatemették Ábrahámot és Sárát, az ő feleségét, odatemették Izsákot és Rebekát, az ő feleségét és odatemettem én is Léát. (1Mózes 49:31.)

מִקְנֵה הַשְּׂדֵה וְהַמַּעְרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת. (בראשית מט, לב)

A mező és a barlang, amely abban van, Hét fiaitól megvett birtok.” (1Mózes 49:32.)

וַיְכַל יַעֲקֹב לְצִוּוֹת אֶת בְּנָיו וַיֹּאסֹף רְגֵלְיוֹ אֶל הַמַּטָּה, וַיְגֹעַ וַיֹּאסֹף אֶל עַמּוּי. (בראשית מט, לג)

²¹⁹ Miért utal ez a kifejezés a meghalásra?

²²⁰ *Bírák* 19:18.

²²¹ *5Mózes* 22:2.

²²² *3Mózes* 23:39.

²²³ *2Mózes* 23:16.

Midón Jákob befejezte fiaihoz intézett parancsait, behúzta lábát az ágyra, kimúlt, és megtért őseihez. (1Mózes 49:33.)

וַיֵּאָסֶף רַגְלָיו – ...behúzta lábát... – הִכְנִיס רַגְלָיו – [Jelentése:] Felhúzta lábát [a földről az ágyra].

וַיָּגוּעַ וַיֵּאָסֶף – ...kimúlt, és megtért őseihez. – בו וּמִיָּתָהּ לֹא נֶאֱמָרָה – De maga a „halál” nem említetik meg Jákobbal kapcsolatban, – וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וּזְרוּנָם לְבָרָכָה – ami bölcseinket a következő kijelentésre ragadtatta: – יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מָת – Jákob ősapánk nem halt meg.²²⁴

וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו, וַיִּבְכֶּה עָלָיו וַיִּשָּׂק לוֹ. (בראשית נ, א)

És József ráborult atyja arcára és sírt rajta és megsókolta őt. (1Mózes 50:1.)

וַיִּצֹו יוֹסֵף אֶת עֲבָדָיו אֶת הַרְפָּאִים לְחַנֹּט אֶת אָבִיו, וַיַּחֲנֹטוּ הַרְפָּאִים אֶת יִשְׂרָאֵל. (בראשית נ, ב)

Azután megparancsolta József szolgálóinak, az orvosoknak, hogy balzsamozzák be atyját és az orvosok bebalzsamozták Izráelt. (1Mózes 50:2.)

– עֲנִינִי מִרְקַחַת בְּשָׂמִים הוּא – [A bebalzsamozás aktusa] illatos fűszerek alkalmazásával [is] együtt jár.

וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחַנֻּטִּים, וַיִּכְפּוּ אֹתוֹ מִצָּרִים שְׂבָעִים יוֹם. (בראשית נ, ג)

Mikor eltelt negyven nap, mert eddig tartanak a bebalzsamozás napjai, megsiratták az egyiptomiak hetven napig. (1Mózes 50:3.)

– הַשְּׁלִימוּ לוֹ יְמֵי חַנֻּטָּתוֹ – Akkor fejeződtek be [Jákob] bebalzsamozásának napjai, – עַד שְׂמֻלְאוֹ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם – amikor a [Jákob bebalzsamozása] számára előírt negyvennapos [balzsamozási eljárást] teljesítették.

– וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצָּרִים שְׂבָעִים יוֹם – megsiratták az egyiptomiak hetven napig. – וּשְׁלִשִׁים לְבָכָה – és harminc [újabb] napig a siratás. – אַרְבָּעִים לְחַנֻּטָּה – [Azért siratták meg Jákobot,] mert az ő révén áldás szállt rájuk, – לְפִי שְׂבָאָה לָהֶם בְּרָכָה לְרַגְלָיו – ugyanis véget ért az éhínség – וְהָיוּ מֵי נִילוֹס מִתְבַּרְכִּין – és a Nílus vízszintje újra megemelkedett.

²²⁴ Táánit 5b.: „Ha leszármazottai tovább élnek [nyomdokain haladnak], ő is tovább él”.

ויעברו ימי בכיתו ויודבר יוסף אל בית פרעה לאמר, אם נא מצאתי חן בעיניכם ודברו נא
באזני פרעה לאמר. (בראשית נ, ד)

És mikor a megsiratás napjai elmúltak, szólt József a fáraó háza népéhez, mondván: „Ha kegyet találtam szemetekben, szóljatok, kérlek benneteket, a fáraó fülébe, mondván: (1Mózes 50:4.)

אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר פריתי לי בארץ כנען שמה תקברני, ועתה
אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה. (בראשית נ, ה)

Atyám megesketett engem, mondván: Íme, én meghalok, oda temess el engem síromba, amelyet magamnak Kánaán országában ástam; most tehát hadd menjek fel és temessem el atyámat és azután visszatérek”. (1Mózes 50:5.)

אשר פריתי לי – amelyet magamnak [Kánaán országában] ástam. – כפשוטו – [A káriti szó] egyszerű jelentése szerint – כמו כי יכרה איש – ugyanaz, mint [a jichre] a „ha valaki kutat ás”²²⁵ [szövegrészben]. – ומדרשו – Létezik egy midrási magyarázat, – עוד מתישב על הלשון – amely szintén jól illeszkedik a szöveghez, – כמו אשר קניתי – [különösen, ha úgy olvassuk a szöveget,] mintha ez állna benne: אשר קניתי [„amelyet megvásároltam”]. – אמר רבי עקיבא – Akiba rabbi ugyanis azt mondta: – כשהלכתי לכרכי הים – „Amikor utazgattam a tengerpart városaiban, – היו קורין למכירה כירה – [feltűnt nekem,] hogy az „eladás”-ra a kirá kifejezést használják.” – ועוד מדרשו – [A káriti] egy másik midrási magyarázata, – לשון כרי דגור – hogy a kri dágur [„összehordott halom”] kifejezéssel rokonítható. – שנטל יעקב כל כסף וזהב – Jákob ugyanis vette mindazt az ezüstöt és aranyat, – שהביא מבית לבן – amit Lábán házából elhozott, – ועשה אותו כרי – összehordta egy halomba – ואמר לעשו – és azt mondta Ézsauanak: – טול זה בשביל חלקך במערה – „Vedd ezt a barlangból”²²⁶ téged illető részért.”

ויאמר פרעה, עלה וקבר את אביך באשר השביעך. (בראשית נ, ו)

És szólt a fáraó: „Menj fel és temesd el atyádat, amint megesketett”. (1Mózes 50:6.)

כאשר השביעך – Amint megesketett.²²⁷ – ואם לא בשביל השבועה – „Mert ha nem esküdtél volna meg neki, – לא הייתי מניחך – akkor [most] nem engedném meg neked, [hogy Egyiptomon kívül temesd el őt.]” – אבל ירא לומר עבור על השבועה – De

²²⁵ 2Mózes 21:33.

²²⁶ Máchpélá barlangjából.

²²⁷ Miért utal a fáraó az esküre?

[a fáraó] nem merte azt mondani [Józsefnek]: „Szegd meg esküdet,” – שָׁלַא יֵאמֵר – nehogy [József] azt találja válaszolni: – אִם כֵּן אֶעְבֹּר עַל הַשְּׂבוּעָה – „Ha ezt [kívánod tőlem], akkor viszont megszegem azt az eskümet [is], – שְׁנִשְׁבַּעְתִּי לְךָ שָׁלַא אֲגַלֶּה – amelyet neked tettem, hogy nem árulom el [titkunkat] – עַל לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ – a Szent Nyelvről [a héber nyelvről], – שְׁאֲנִי מְכִיר עוֹדֶה עַל שְׂבָעִים לְשׁוֹן – amelyet a [világ] hetven nyelvén kívül még ismerek, – וְאֵתָהּ אֵינְךָ מְכִיר בּוֹ – de amelyet te nem ismersz,” – כַּדְאִיתָא בְּמִסְכַּת סוּטָה – amint ez olvasható a [Talmud] Szotá traktátusban.²²⁸

וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹר אֶת אָבִיו, וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פְרָעָה זְקֵנֵי בֵיתוֹ וְכָל זְקֵנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם.
(בראשית נ, ז)

És József felment, hogy eltemesse atyját és elmentek vele a fáraónak összes szolgálói, házának vénei és Egyiptom országának minden vénei. (1Mózes 50:7.)

וְכָל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו, רַק טַפָּם וְצִאֲנָם וּבְקָרָם עֲזוּבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. (בראשית נ, ח)

József egész házanépe, testvérei és atyja egész házanépe. Csupán gyermekeiket, juhaikat és barmaikat hagyták Gósen földjén. (1Mózes 50:8.)

וַיַּעַל עִמּוֹ גַם רֶכֶב גַּם פְּרָשִׁים, וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כְּבֹד מְאֹד. (בראשית נ, ט)

Felmentek vele szekerek is, meg lovasok is, úgyhogy a tábor igen hatalmas volt. (1Mózes 50:9.)

וַיָּבֵאוּ עַד גֵּרֶן הָאֶטֶד אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ שָׁם מִסְפַּד גָּדוֹל וְכְבֹד מְאֹד, וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֶבְלָ שְׂבָעַת יָמִים. (בראשית נ, י)

Eljutottak Átád szérújéhez, amely a Jordánon túl van és ott igen nagy és fájdalmas siratást tartottak; hét napi gyászt rendezett atyjának. (1Mózes 50:10.)

גֵּרֶן הָאֶטֶד – **Átád szérújéhez.** – מִקֵּף אֶטְדִין הָיָה – [Azért nevezték így,] mert tüskebozót [átádin] vette körül. – וַרְבוּתֵינוּ דְרָשִׁי – Bölcséink magyarázata²²⁹ szerint –

²²⁸ 36b. A fáraó ismerte a világ hetven nyelvét, de a hébert nem, és hiába volt minden igyekezete, később sem tudott héberül megtanulni. Megeskette Józsefet, hogy ezt nem árulja el senkinek, mert az egyiptomiak csak olyan királyt engedtek uralkodni, aki a világ mind a hetven nyelvét beszélte.

²²⁹ Szotá 13a.

שָׂבוּ כָל – amiatt az eset miatt [nevezték így], amely akkor történt, – מִלְּמֵאֵל יִשְׁמְעָאֵל וְכִיּוֹן שָׂרְאוּ כְתָרוֹ שֶׁל יוֹסֵף – amikor Kánaán összes királya és Jismaél fejedelmei eljöttek, – לְמַלְחָמָה – hogy háborúzzanak [Jákob fiai ellen]. – אִמְכֹּרְתֵם בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – Amikor megpillantották József koronáját, – וְתָלוּ בּוֹ כְּתֹרֵיהֶם – amint Jákob koporsójáról függött, – וְעָמְדוּ כָלֵן וְתָלוּ בּוֹ כְּתֹרֵיהֶם – mindnyájan felálltak és felakasztották koronáikat [a koporsóra], – וְהִקִּיפוּהוּ בְּתֹרֵימָה – úgy véve körül azt koronákkal, – כַּגֵּרֶן הַמִּקְרָף סִיגָה שֶׁל קוֹצִים – [hogyan úgy festett,] mint egy szérúskert, amelyet túskebozót vesz körül.

וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאֵבֶל בְּגֵרֶן הָאֵטוּד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל כְּפָדוֹ זֶה לְמִצְרַיִם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אֵבֶל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. (בראשית נ, יא)

Midón Kánaán ország lakossága látta a gyászt az Átád szérújében, mondták: „Súlyos gyász ez az Egyiptomiaknak”. Ezért nevezték el a helyet Ábél-Micrájimnak, amely a Jordánon túl van. (1Mózes 50:11.)

וַיַּעֲשׂוּ בְנֵיוֹ לוֹ, כֵּן כְּאֲשֶׁר צִוָּם. (בראשית נ, יב)

És fiai úgy cselekedtek vele, amint ő megparancsolta nekik. (1Mózes 50:12.)

amint ő megparancsolta nekik. – מִהוּ אֲשֶׁר צִוָּם – Mi volt az, amit [Jákob] megparancsolt nekik?²³⁰

וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵיוֹ אֶרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעַרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה, אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזֹת קָבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתָן עַל פְּנֵי מַמְרָא. (בראשית נ, יג)

Elvitték fiai Kánaán országába, és eltemették a Machpéla mezejének barlangjába, amelyet Ábrahám sírának való birtokul vett a mezővel együtt a hettita Efrontól, Mamré előtt. (1Mózes 50:13.)

Elvitték fiai... – וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵיוֹ – [Csak a fiai] és nem az unokái. – אֵל יִשְׂאוּ מִטְתִּי לֹא אִישׁ – Mert [Jákob] a következőt parancsolta nekik: – וְלֹא אֶחָד מִבְּנֵיכֶם – de fiaitok közül se senki, – שֶׁהֵם מְכֻנֹּת כְּנַעַן – mert ők kánaánita asszonyoktól [születtek], – אֲלֵא – hanem csakis ti [vigyétek].” – וְקָבַע לָהֶם מְקוֹם – Ki is jelölte helyeiket [a ravatal körül]; – וְכָן לְאַרְבַּע רוּחוֹת – és ugyanígy – שְׁלֹשָׁה לְמִזְרָח – hármat a keleti oldalra, – וְיִכְסְדוּן – És ugyanolyan [elhelyezkedési]

²³⁰ A válasz a következő versben olvasható.

rend szerint, – לְמַסַּע מַחֲנֵה שֶׁל דְּגָלִים – ahogyan [később] táboruk zászlajai alatt vonultak,²³¹ – נִקְבְּעוּ כְּאֵן – lettek itt, [a ravatal körül,] is elhelyezve²³².

– שֶׁהוּא עֲתִיד לְשֹׂאת אֶת הָאָרוֹן – „Lévi nem fogja vinni [a ravatalt], – וַיֹּסֵף לֹא יִשָּׂא שֶׁהוּא מְלֶךְ – és József sem viheti, mert ő király. – מִנְּשֵׂה וְאֶפְרַיִם יִהְיוּ תַחְתֵּיהֶם – Vegye át helyüket Menáse és Efráim.” – וְזֶהוּ – Erre [történet utalás, amikor majd elhangzik]: – אִישׁ עַל דְּגָלוֹ בְּאוֹתוֹת – „Ki-ki a zászlajánál, atyáik házának jelével,”²³³ – בְּאוֹת שֶׁמָּסַר לָהֶם אֲבֵיהֶם – [vagyis:] azzal a jellel, amelyet atyjuk [Jákob] adott nekik, – לְשֹׂא מִטָּתוֹ – [mielőtt] ravatala [körül felsorakoztak volna,] cipelni azt.

וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה הוּא וְאָחָיו וְכָל הָעֲלִים אֹתוֹ לִקְבֹּר אֶת אָבִיו, אַחֲרַי קָבְרוּ אֶת אָבִיו.
(בראשית נ, יד)

És József visszatért Egyiptomba, ő és testvérei, meg mind, akik fölmentek vele, hogy eltemessék atyját, miután eltemette atyját. (1Mózes 50:14.)

הוא ואָחָיו וְכָל הָעֲלִים אֹתוֹ – ő és testvérei, meg mind, akik fölmentek vele.

– בְּחֻזְרָתוֹן כְּאֵן – Itt, [Egyiptomba való] visszatértükkor, – הַקְּדִים אָחָיו – a Szentírás a testvéreket elébe helyezi – לְמַצְרִים הָעוֹלִים אֹתוֹ – az egyiptomiaknak, akik vele együtt mentek [Jákobot eltemetni]; – וּבְהִלְכָתוֹן – míg [abban a szövegrészben] amikor [Kánaánba] tartottak, – הַקְּדִים מִצְרַיִם לְאָחָיו – az egyiptomiakat a testvérek elé helyezi [a Szentírás]. – שֶׁנֶּאֱמַר – Amint írva van: – כָּל עַבְדֵי פְּרַעֲה וְגוֹמֵר – „és elmentek vele a fáraónak összes szolgálói, stb.”²³⁴ – וְאַחֲרַי כֶּף – utána pedig: – כָּל בֵּית – „és elmentek vele a fáraónak összes szolgálói, stb.”²³⁴ – וְאַחֲרַי כֶּף – utána pedig: – כָּל בֵּית – „és elmentek vele a fáraónak összes szolgálói, stb.”²³⁴ – אֶלָּא לְפִי שְׂרָאוֹ – Ez azonban azért van így, mert amikor [az egyiptomiak] látták – הַכְּבוֹד שֶׁעָשׂוּ מַלְכֵי כְּנָעַן – azt a tiszteletet, amellyel Kánaán királyai viseltettek [Jákob holtteste] iránt, – שֶׁתָּלוּ כְּתָרֵיהֶם – „és elmentek vele a fáraónak összes szolgálói, stb.”²³⁴ – נִהְגוּ בָהֶם כְּבוֹד – amikorra koronáikat Jákob ravatalára akasztották, – בְּאֵרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב – [az egyiptomiak maguk is] tiszteletet tanúsítottak [a testvérek iránt].²³⁶

²³¹ 4Mózes 2.

²³² Jehuda, Jiszáchár és Zevulun a keleti oldalon; Reuvén, Simon és Gád a déli oldalon; Dán, Ásér és Náftáli az északi oldalon; Benjámin, Efráim és Menáse pedig a nyugati oldalon.

²³³ Uo. 2:2.

²³⁴ Fentebb 7. vers.

²³⁵ 8. vers.

²³⁶ Azzal, hogy az Egyiptomba vezető visszaúton engedték, hogy a testvérek előttük utazzanak.

וַיֵּרְאוּ אֶחָי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁתַּמְנוּ יוֹסֵף, וְהֵשֵׁב יְשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הַרְעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ. (בראשית נ, טו)

Mikor József testvérei látták, hogy atyjuk meghalt, azt mondták: „Meglehet, hogy József gyűlöl bennünket és visszafizeti mindazt a rosszat, amit ellene elkövettünk”. (1Mózes 50:15.)

וַיֵּרְאוּ אֶחָי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם – Mikor József testvérei látták, hogy atyjuk meghalt. – מהו וַיֵּרְאוּ – Mit jelent [itt] az, hogy *vájiru* [„látták”]? – שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְסֻעוֹד עַל – József viselkedése eszméltette rá őket [atyjuk] halálára. – וְהִזְהָה מִקְרָבָן – [Korábban] ugyanis gyakran étkeztek József asztalánál – וְיֵשֶׁב לָנוּ שֶׁל יוֹסֵף – és ő mindig szívélyesen fogadta őket – בְּשִׁבִיל כְּבוֹד אָבִיו – atyja iránti tiszteletből. – וּמִשְׁמַת יַעֲקֹב – Mihelyst azonban Jákob meghalt, – לֹא קָרַבָן – többé már nem fogadta őket szívélyesen.

לֹא יִשְׁתַּמְנוּ – Meglehet, hogy [József] gyűlöl bennünket. – [Itt a *lu* azt jelenti:] *meglehet*, még mindig neheztel ránk. – לוֹ מִתְחַלֵּק לְעִנְיָנִים הַרְבֵּה – A *lu* szócska különböző jelentésekkel bírhat: – יֵשׁ לוֹ מִשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן בְּקֶשֶׁה – néha óhaj kifejezésére használják, – וְלִשׁוֹן הַלְוָי – és azt jelenti: „vajha,” – כְּגוֹן לוֹ יְהִי כְדָבָרָךְ – mint a „vajha a te beszéded szerint lenne!”²³⁷ – לוֹ שְׁמַעֲנִי – [Vagy:] „Mégis, kérlek, hallgass meg engem!”²³⁸ – וְלוֹ הוֹאֲלֵנוּ – [Vagy:] „Bárcsak azt határoztuk volna!”²³⁹ – לוֹ מִתְנוּ – És „Bárcsak meghaltunk volna!”²⁴⁰ – וְיֵשׁ לוֹ מִשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן אִם וְאוֹלִי – Néha a *lu* „ha” vagy „talán” értelemben szerepel, – כְּגוֹן לוֹ הִקְמוּ – mint a: „Ha bölcsek volnának”²⁴¹ – לוֹ הַקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתַי – [vagy:] „Bárcsak figyeltél volna parancsaimra!”²⁴² – וְיֵשׁ לוֹ מִשְׁמַשׁ – „Ha [ezer ezüst] ütné is a markomat.”²⁴³ – לוֹ שְׁמַעֲנִי – Néha a *lu* azt jelenti „meglehet,” – לוֹ יִשְׁתַּמְנוּ – [mint a mi versünkben is:] „Meglehet, hogy [József] még mindig neheztel ránk,” – וְאֵין לוֹ עוֹד דּוּמָה בְּמִקְרָא – ám erre [a használatra] nincs másik példa a Szentírásban. – [Itt] *uláj* [„hátha/talán”] értelemben szerepel, – כְּמוֹ אוֹלִי לֹא תִלְךָ הָאִשָּׁה אַחֲרַי – mint a „Hátha nem követ majd az asszony engem?”²⁴⁴ [versben], – לוֹ שְׁמַעֲנִי – ahol az *uláj* „meglehet” értelemben szerepel. – וְיֵשׁ אוֹלִי לִשׁוֹן בְּקֶשֶׁה – Az *uláj* néha óhajt fejez ki. – כְּגוֹן אוֹלִי יִרְאֶה ה' בְּעֵינַי – Például: „Bárcsak rám tekintene [nyomorúságomban] az

²³⁷ Fentebb 30:34.

²³⁸ Uo. 23:13.

²³⁹ Jósuá 7:7.

²⁴⁰ 4Mózes 14:2.

²⁴¹ 5Mózes 32:29.

²⁴² Jesájá 48:18.

²⁴³ 2Sámuel 18:12.

²⁴⁴ Fentebb 24:39.

Örökkévaló”²⁴⁵ – אוֹלֵי ה' אוֹתֵי – [vagy:] „Talán velem lesz az Örökkévaló,”²⁴⁶ – הָרִי – ahol [az *uláj*] ugyanazzal a jelentéssel szerepel, mint [a *lu*] a „vajha a te beszéded szerint lenne!”²⁴⁷ [versben]. – וַיֵּשׁ אוֹלֵי לְשׁוֹן אִם – Az *uláj* néha azt jelenti: „ha,” – אוֹלֵי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים – [mint a:] „Ha van ötven igaz ember a városban”²⁴⁸ [szövegrészben].

וַיִּצְוּ אוֹלֵי יוֹסֵף לְאֹמֵר, אֲבִיךָ צָנָה לְפָנַי מוֹתוֹ לְאֹמֵר. (בראשית נ, טז)

Üzentek hát Józsefnek, mondván: „Atyád meghagyta halála előtt, mondván; (1Mózes 50:16.)

וַיִּצְוּ אוֹלֵי יוֹסֵף – Üzentek hát Józsefnek. – כְּמוֹ וַיִּצְוּ אוֹלֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל – Ez ugyanaz az alak, mint [a *vájcávém*] az „és parancsot adott nekik Izrael fiaikhoz”²⁴⁹ [szövegrészben], – צָנָה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְהִיּוֹת שְׁלוּחִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – [ami azt jelenti:] megbízta Mózeset és Áront, hogy vigyenek üzenetet Izrael fiainak. – אִךָ זֶה וַיִּצְוּ אוֹלֵי – Ugyanígy itt is megbízták azt, akit elküldtek, – הִיּוֹת שְׁלֹחִים אֶל יוֹסֵף – hogy vigyen üzenetet Józsefnek, – לוֹמַר לוֹ כֵּן – hogy mondja el neki ezt és ezt. – וַאֲתָ מִי צִוּוּ – Kik bíztak meg, [hogy vigye el az üzenetet]? – אֶת בְּנֵי בְלֵהָ – Bilha fiait, – שְׁהָיוּ – amint írva van: – אֲכֻלּוּ אֶת אֲצִילוֹ – akik hozzá voltak szokva a társaságához, – שֶׁנֶּאֱמַר – „bojtár volt Bilha [és Zilpa, atyja feleségeinek] fiai mellett.”²⁵⁰

אֲבִיךָ צָנָה – Atyád meghagyta. – שָׁנוּ בְּדָבָר מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם – Megváltottatták a tényeket a béke kedvéért, – כִּי לֹא צָנָה יַעֲקֹב כֵּן – ugyanis Jákob sosem parancsolt ilyesmit, – שֶׁלֹּא נִחָשַׁד יוֹסֵף בְּעֵינָיו – tekintve, hogy nem gyanakodott József.

זֶה תֹּאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנֵן שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְּמֻלוֹךְ וַעֲתָה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדִּי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ, וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֱלֹהֵיו. (בראשית נ, יז)

Így szóljatok Józsefhez: ó bocsásd meg testvéreid hűtlenségét és vétküket, hogy rosszat követtek el ellened. Most tehát bocsásd meg, kérlek, a te atyád Istene szolgálainak hűtlenségét”. És József sírt, mikor így beszéltek hozzá. (1Mózes 50:17.)

²⁴⁵ 2Sámuel 16:12.

²⁴⁶ Jósuá 14:12.

²⁴⁷ Fentebb 30:34.

²⁴⁸ Uo. 18:24.

²⁴⁹ 2Mózes 6:13.

²⁵⁰ Fentebb 37:2.

שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ – bocsásd meg, kérlek, a te atyád Istene szolgálóinak hűtlenségét. – אַם אָבִיךָ מָת – Atyád meghalhatott ugyan, – אֱלֹהֵיוּ קָיָם – ámde az ő Istene még mindig él, – וְהֵם עַבְדָּיו – és ők [ti. a testvérek] az Ő szolgálói.²⁵¹

וַיִּלְכוּ גַם אָחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו, וַיֹּאמְרוּ הִנְנּוּ לְךָ לְעַבְדִּים. (בראשית נ, יח)

Elementek azután testvérei és leborultak előtte és szóltak: „Mi a te szolgálaid vagyunk”. (1Mózes 50:18.)

– Azt követően, hogy elküldték az üzenetvivőket. – מוֹסֵף עַל הַשְּׁלִיחוֹת – Elmentek azután testvérei. – וַיִּלְכוּ גַם אָחָיו

וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֵל תִּירָאוּ, כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי. (בראשית נ, ט)

És József szólt hozzájuk: „Ne féljete, hát Isten helyén vagyok-e én?” (1Mózes 50:19.)

שָׂמָא בְּמִקְוֵמוֹ אָנִי בְּתַמְיָהּ – **hát Isten helyén vagyok-e én?** – אַם הִיִּיתִי – „Hát az Ő helyén vagyok én?” – [tette fel József a szónoki] kérdést. – כָּלוּם אָנִי יָכוֹל – vajon sikerült volna-e nekem? – וְהָלֵא אַתֶּם כְּלַכֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה – Vajon ti nem akartatok-e mindnyájan ártani nekem? – וְהִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲשָׁבָה לְטוֹבָה – Istennek azonban az volt a szándéka, hogy a dolog jó véget érjen. – וְהִיאָף אָנִי לְבָדִי יָכוֹל לְהִרְעֵ לְכֶם – Akkor hát én egyedül miképpen árthatnék nektek?”

וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֱלֹהִים חֲשָׁבָה לְטוֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה כִּיּוֹם הַזֶּה לְהַחִיֵּת עִם רַב. (בראשית נ, כ)

Igaz ugyan, hogy ti rosszat gondoltatok ellenem, de Isten jóra gondolta, hogy megtörténjen az, ami már meg is van, hogy megmentse sok nép életét. (1Mózes 50:20.)

וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת טַפְּכֶם, וַיִּנַּחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לְבָבָם. (בראשית נ, כא)

Most tehát ne féljete, én eltartalak benneteket és gyermekeiteket”. Megvigasztalta őket, és a szívükhöz szólt. (1Mózes 50:21.)

– [azt jelenti, hogy] meggyőző, szívhez szóló szavakat mondott: – עַד שְׁלֵא יִרְדְּתֶם לְכַאֵן – „Mielőtt lejöttetek ide, – הָיוּ מְרַנְּנִים עָלַי שָׂאֲנִי עָבָד – azzal becsmértetek [engem], hogy én [csak] egy rabszolga vagyok, – וְעַל יְדִיכֶם נוֹדַע – ám a ti réveteken ismertté lett, –

²⁵¹ És ezért meg kell bocsátani nekik.

וְאֵנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם מִהַ הַבְּרִיּוֹת – hogy [valójában] szabad ember vagyok, – וְאֵנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם מִהַ הַבְּרִיּוֹת – és ha megölnélek titeket, mit mondanának az emberek? – כֵּת שֶׁל בְּחוּרִים – »Meglátott egy csoport délceg ifjat – וְנִשְׁתַּבַּח בְּהֶם – és büszkélkedett velük, – רָאָה – »Meglátott egy csoport délceg ifjat – וְנִשְׁתַּבַּח בְּהֶם – és a végén megölte őket.« – וַאֲמַר אֶחָי – mondván: „Ők az én fivéreim,» – וְלִבְסוּף הָרַג אוֹתָם – és a végén megölte őket.« – וַיֵּשׁ לָךְ אֶחָ שֶׁהוֹרֵג אֶת אֶחָי – Vajon van-e olyan fivér, aki megölné többi fivéréét?» – דְּבָר אַחֵר – [Meggyőző érvelésének] egy másik magyarázata: – עֲשֶׂהָ – Tíz gyertyaláng nem képes kioltani egyetlen gyertyalángot [akkor hát hogyan lenne képes egyetlen láng kioltani tizet?].

וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו, וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים. (בראשית נ, כב)

És József Egyiptomban lakott, ő és atyja házanépe. És élt József száztíz évig. (1Mózes 50:22.)

וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים, גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה יְלָדוֹ עַל בְּרָכֵי יוֹסֵף. (בראשית נ, כג)

És látta József Efráim gyermekeit harmadíziglen; Mákir, Menasse fiának gyermekei, szintén József térdein születtek. (1Mózes 50:23.)

József térdein. – כְּתַרְגוּמוֹ – [Ez úgy értendő,] ahogyan Onkelosz magyarázza: – גִּדְּלָן בֵּין בְּרָכָיו – Térdei között nevelte fel őket.²⁵²

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו אָנֹכִי מֵת, וְאֵלֵהִים פֶּקֶד פֶּקֶד אֶתְכֶם וְהֵעֵלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. (בראשית נ, כד)

És szólt József testvéreihez: „Én meghalok, de Isten bizonyosan megemlékezik rólatok és kivezet benneteket ebből az országból abba az országba, melyet esküvel ígért Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak.” (1Mózes 50:24.)

וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, פֶּקֶד פֶּקֶד אֵלֵהִים אֶתְכֶם וְהֵעֵלְתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה. (בראשית נ, כה)

És megeskette József Izráel fiait, mondván: „Ha majd megemlékezik rólatok Isten, vigyétek el innen csontjaimat”. (1Mózes 50:25.)

וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים, וַיַּחַנְטוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׂם בְּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם. (בראשית נ, כו)

Ezután meghalt József száztíz éves korában, bebalzsamozták és koporsóba tették Egyiptomban. (1Mózes 50:26.)

²⁵² Lásd Rásinak a fentebb 30:3-hoz írt kommentárját.